

DOŽIVOTNÍ TREST

ZPRÁVA EVROPSKÉHO CENTRA PRO PRÁVA ROMŮ

Romské děti v ústavní péči v České republice

ČERVEN 2011

CHALLENGING DISCRIMINATION PROMOTING EQUALITY

Copyright: © Evropské centrum pro práva Romů, červen 2011

Veškerá práva vyhrazena.

ISBN 978-963-87747-6-7

Návrh: Anikó Székffy

Grafické zpracování: Dzavit Berisha

Vytiskla: Fo-Szer Bt., Budapešť, Maďarsko

Fotografie na obálce: Romedia Foundation (<http://www.romediafoundation.org/>)

Z anglického jazyka přeložila: Martina Jakubová

Internetové odkazy v této zprávě byly v době vydání publikace aktivní.

Tato zpráva se vydává v českém jazyce.

S dotazy ohledně oprávnění k reprodukci se prosím obraťte na ERRC.

Adresa: 1074 Budapešť, Madách tér 4, Maďarsko

Telefon kancelář: +36 1 413 2200

Fax kancelář: +36 1 413 2201

E-mail: office@errc.org

www.errc.org

PODPORTE ERRC

Evropské centrum pro práva Romů je závislé na štědrosti individuálních dárců pro jeho další existenci. Prosím podpořte jeho budoucí existenci příspěvkem.

Dary všech velikostí jsou vítány a je možné je provést přes PayPal na webových stránkách ERRC (www.errc.org, klikněte na tlačítko Donate v pravé horní části domovské stránky), nebo bankovním převodem na účet ERRC:

Název banky: **BUDAPEST BANK**

Adresa banky: **BÁTHORI UTCA 1, 1054 BUDAPEŠŤ, MAĎARSKO**

Bankovní účet: **EVROPSKÉ CENTRUM PRO PRÁVA ROMŮ**

EUR bankovní účet číslo: **30P00-402686**

(EUR IBAN: **HU21-10103173-40268600-00000998**)

SWIFT (nebo BIC) kód: **BUDAHUHB**

Obsah

1	Poděkování	3
2	Úvod	5
3	Metodologie	7
4	Shrnutí	9
5	Postavení Romů v České republice	11
6	Legislativní, koncepční a institucionální rámec v oblasti sociálně-právní ochrany dětí v České republice	13
6.1	Relevantní právní předpisy a koncepční materiály	13
6.2	Institucionální rámec ochrany dětí	16
6.3	Postupy sociálně-právní ochrany dětí	18
6.4	Nedostatky českého systému sociálně-právní ochrany dětí	20
6.4.1	Nedostatečná prevence	20
6.4.2	Problematické aspekty práce soudů	21
7	Nadrepräsentace romských dětí v ústavní výchově	23
7.1	Dostupnost a ochrana osobních údajů	23
7.2	Zastoupení romských dětí v ústavní výchově	24
7.3	Faktory přispívající k nadrepräsentaci romských dětí v ústavní výchově	27
7.3.1	Nedostatečné služby v oblasti prevence pro ohrožené děti a rodiny	27
7.3.2	Chudoba a související faktory	29
7.3.3	Nízké právní povědomí a absence právního zastoupení	30
7.3.4	Neochota pěstounských rodin přijímat romské děti	31
7.3.5	Nízká míra návratu dětí do rodin	31
8	Romské děti v ústavní péči	35
8.1	Špatné zacházení s romskými dětmi a diskriminace	35
8.2	Ztráta etnické identity	36
9	Osvojení a vliv etnické identity	37
10	Romské děti v ústavní péči a zdravotní postižení	39
11	Závěry	41
12	Doporučení	43
13	Vybraná bibliografie	45

1 Poděkování

Tato zpráva byla vypracována Evropským centrem pro práva Romů (European Roma Rights Centre, ERRC). Návrh zprávy napsali Kateřina Hrubá a Štěpán Rípka na základě sekundárního výzkumu právního a institucionálního rámce a terénního výzkumu, které byly provedeny v roce 2010. Podněty k rozpracování zprávy poskytli Djordje Jovanovic a Ostalinda Maya. Konečnou verzi zprávy redigovala Tara Bedard. Zprávu schválil k vydání Robert Kushen. Zpráva byla původně napsána v angličtině a posléze přeložena do češtiny.

Analýzu právního rámce a relevantních koncepčních materiálů pro tuto studii provedla Kateřina Hrubá. Tým výzkumníků pod vedením Štěpána Rípky prováděl po dobu devíti týdnů v rámci terénního výzkumu rozhovory v pěti krajích ČR: Anna Pokorná vedla rozhovory v Karlovarském kraji, Barbora Spalová a Petr Matoušek v Ústeckém kraji, Kateřina Wildová ve Středočeském kraji, Kateřina Vojtíšková v Moravskoslezském kraji a Štěpán Helešic ve Zlínském kraji. Štěpán Rípka a Eliška Rípková provedli analýzu získaných dat a napsali zprávu z výzkumu. Zprávu následně okomentovali Marek Hojsík a Kateřina Hrubá. Štěpán Helešic, ochránce práv Romů, který se na výzkumu podílel, tragicky zahynul v roce 2011 ve věku 25 let.

ERRC děkuje romským dětem a rodinám, které byly ochotny podělit se o své osobní zkušenosti. Dále děkuje zaměstnancům dětských domovů a veřejné správy, kteří se aktivně zapojili do rozhovorů, a také dalším osobám a organizacím, které se podělily o své znalosti, jakož i respondentům, akademikům a studentům, kteří diskutovali hlavní zjištění výzkumu při kulatých stolech pořádaných ve čtyřech krajích České republiky.

Tato publikace vznikla v rámci projektu „Ochrana práv romských dětí v systému sociálně-právní ochrany dětí v Bulharsku, České republice, Maďarsku, Itálii, Rumunsku a na Slovensku“, realizovaného Evropským centrem pro práva Romů ve spolupráci s bulharským Helsinským výborem, organizací OsservAzione a Nadací Milana Šimečky. Publikaci financovala Evropská komise prostřednictvím programu Základní práva a občanství. Za obsah zprávy odpovídá výhradně Evropské centrum pro práva Romů. Evropská komise nenes odpovědnost za použití informací v publikaci obsažených.

2 Úvod

Cílem projektu bylo zmapovat postavení romských dětí v systému sociálně-právní ochrany dětí v České republice, se zvláštním důrazem na jejich případnou diskriminaci a segregaci v systému ústavní péče.¹

V České republice je vysoký počet dětí ve věku do 18 let, které nežijí ve svých biologických rodinách; mnoho z nich žije v ústavní péči. Jejich počet se během posledních deseti let nesnížil. Podle Zprávy o stavu lidských práv v České republice za rok 2009 žije v zařízeních ústavní péče všech typů přibližně 22 000 dětí.²

Přibližně 3 % celkové populace dětí do tří let v ČR tvoří romské děti. Údaje o dětech umístěných v zařízeních ústavní péče členěné podle jejich etnicity jsou dostupné pouze pro děti ve věku do tří let. Oficiální údaje pro rok 2010 uvádějí, že 419 z 1 391 (30 %) dětí ve věku do tří let žijících v kojeneckých ústavech a domovech pro děti do tří let jsou děti romské. Ani relativní, ani absolutní počet romských dětí žijících v těchto institucích se výrazně nezměnil od roku 1995.³

Český systém sociálně-právní ochrany dětí byl v posledních deseti letech silně kritizován zahraničními odborníky. Výbor pro práva dítěte (Committee on the Rights of the Child, CRC) vyjádřil hluboké znepokojení nad nepřiměřeně vysokým počtem dětí umístěných v ústavní péči a nad tím, že sběr dat o těchto dětech je nedostatečný a není zaměřený na zranitelné a znevýhodněné skupiny dětí.⁴ Výbor pro odstranění rasové diskriminace (Committee on the Elimination of Racial Discrimination, CERD) vyslovil hluboké znepokojení nad příliš vysokým počtem romských dětí, které jsou odloučeny od svých rodin a umístěny do ústavní péče, a doporučil, aby Česká republika odstranila nepřímou diskriminaci romských dětí, jíž jsou vystaveny na základě své kulturní identity.⁵ Neexistenci

1 Zpráva používá pojmu „ústavní výchova“ tam, kde se uváděné informace vztahují k ústavní výchově nařízené soudem podle zákona o rodině; v případech, kdy se informace vztahuje k širšímu pojetí institucionální péče, je užito obecnějšího pojmu „ústavní péče“.

2 Téměř 8 000 z nich byla ústavní výchova nařízena soudem, ve zbývajících případech byly děti do ústavní péče umístěny na žádost rodičů. Vláda České republiky, Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2009 (2009), str. 85, dokument dostupný na adrese: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-lidska-prava-cr/zprava-o-stavu-lidskych-prav-v-cr-v-roce-2009-74864/>.

3 Absolutní počet byl nejnižší v roce 2007 (392 romských dětí) a nejvyšší v roce 1996 (537 dětí) a zastoupení romských dětí se pohybovalo kolem 29 %. Srovnatelná data pro ČR jsou dostupná až od roku 1995 Zdroj: Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky (ÚZIS, *Tabulka rozdělení romských dětí v kojeneckých ústavech a domovech pro děti do tří let, 1995 – 2009*). Údaje byly poskytnuty na žádost výzkumníka.

4 Výbor OSN pro práva dítěte, *Závěrečné zjištění: Česká republika* (18. března 2003), odstavec 20 a 44, dokument dostupný na adrese: <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/8d1d33234e16f309c1256d2b004a7845?Opendocument>.

5 Výbor OSN pro odstranění rasové diskriminace, *Závěrečné zjištění: Česká republika* (11. dubna 2007), odstavec 17, dostupný na adrese: <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/ae54ef3262caca6c12572ed004a2b20?Opendocument>.

oficiálních statistických údajů o zastoupení romských dětí mezi dětmi v ústavní péči konstatoval i výzkum Eurochild v roce 2009.⁶

Tato zpráva představuje výsledky sekundárního a terénního výzkumu realizovaných v letech 2010 a 2011. Podává obraz o postavení romských dětí v systému sociálně-právní ochrany dětí v České republice, přičemž zvláštní pozornost je věnována postavení romských dětí v systému ústavní péče.

⁶ Eurochild, *Děti v náhradní péči*, (leden 2010), str. 33-42, dokument dostupný na adrese: <http://www.eurochild.org/en/policy-action/children-in-alternative-care/index.html>.

3 Metodologie

Výzkum v rámci přípravy této zprávy probíhal ve třech fázích.

V první fázi byla provedena analýza veškeré relevantní české legislativy, koncepčních materiálů a literatury související s ochranou práv dětí a Romů v České republice. Byly provedeny rozhovory s odborníky, kteří se podílejí na tvorbě legislativy a koncepcí a/nebo na jejich uplatňování v praxi. Tento výzkum zmapoval ochranu dětí a systém náhradní rodinné péče v České republice a zjišťoval, zda stávající právní a koncepční rámec přispívají k nadreprezentaci romských dětí v zařízeních ústavní péče, anebo zda se jí snaží zabránit.

V druhé fázi provedlo šest výzkumníků terénní výzkum v pěti krajích České republiky. Do výzkumu byly zahrnuty čtyři kraje s významným zastoupením romské populace – Karlovarský kraj, Ústecký kraj, Středočeský kraj a Moravskoslezský kraj – a jeden kraj se zastoupením menším, Zlínský kraj. Celkem bylo provedeno 236 rozhovorů se zástupci institucí veřejné správy, nestátních neziskových organizací, s romskými dětmi v ústavní péči, s romskými rodinami, jimž byly děti odebrány a umístěny do ústavní výchovy, a také s rodinami, jimž odebrání dítěte hrozilo. Bylo provedeno čtyřicet jedna rozhovorů s romskými rodiči žijícími v různých typech sídel (venkovské oblasti, sociálně vyloučené městské zástavby, azylové domy pro matky s dětmi). Dále byly provedeny rozhovory se 60 romskými dětmi žijícími ve 14 různých institucích ústavní péče. V rámci terénního výzkumu byly také shromážděny dostupné statistické údaje od příslušných státních institucí a z druhotných zdrojů.

Ve třetí fázi byla hlavní zjištění z výzkumu prodiskutována během čtyř kulatých stolů. Ty proběhly v listopadu 2010 v Ostravě, Praze, Ústí nad Labem a Aši. Výsledky diskusí byly zohledněny v této zprávě.

Předkládaná zpráva vychází z výsledků výše uvedených podkladů. Tento výzkum není statisticky reprezentativní, popisuje situaci romských dětí v ústavní péči ve výše jmenovaných krajích v České republice, jež byla zjištěna na základě velkého počtu rozhovorů se zainteresovanými osobami. Výzkum se zaměřoval pouze na postavení dětí v dětských domovech, rozhovory se neprováděly s dětmi v náhradní rodinné péči.

4 Shrnutí

Výzkum ukázal, že systém sociálně-právní ochrany dětí má mnoho nedostatků a mezer, které znemožňují jeho účinné fungování a vedou k nadměrnému umíst'ování dětí do zařízení ústavní péče. Byly zjištěny nedostatky v práci orgánů sociálně-právní ochrany dětí a soudů, a to nedostatečné preventivní působení proti umíst'ování dětí do ústavní péče a nedostatečná podpora opětovného sjednocení rodin. I přes velké úsilí České republiky o transformaci systému sociálně-právní ochrany dětí mají dosavadní změny jen minimální dopad na snížení počtu ohrožených dětí, nebo počtu dětí umístěných v institucích ústavní péče.

Výzkum ukázal, že romské děti v České republice jsou v ústavní péči nadreprezentovány. Podle oficiálních údajů se v letech 1999 až 2009 podíl romských dětí mezi všemi dětmi ve věku do tří let v zařízeních ústavní péče pohyboval mezi 27 % a 32 %.⁷ Podle neoficiálních odhadů odborníků celkový podíl romských dětí (tedy nejen do tří let, ale do 18 let věku) v ústavní péči dosahuje 30 – 60 %. V 17 z 21 dětských domovů, které byly v rámci výzkumu navštíveny, tvořily romské děti 40,6 % z dětí žijících v těchto domovech (314 romských dětí z 773 dětí). České úřady neshromažďují oficiální údaje o etnicitě dětí starších tří let žijících v ústavní péči.

Analýza právního a koncepčního rámce i terénní výzkum ukázaly, že mezi nedostatky systému sociálně-právní ochrany dětí patří roztržité agendy sociálně-právní ochrany dětí mezi tři ministerstva, které způsobuje nedostatečnou koordinaci.⁸ Nedostatečný počet řádně kvalifikovaných sociálních pracovníků vede k absenci primární prevence a ke zbytečnému umíst'ování dětí do ústavní výchovy. Chybějí měřitelné indikátory pokroku transformačního úsilí, všeobecné standardy kvality péče o děti z rizikových skupin a systém supervize poskytování této péče.

Špatná ekonomická situace romských rodin byla v průběhu výzkumu často zmiňována jako důvod pro odebrání dítěte do ústavní výchovy. Nejčastějším důvodem pro odebrání dětí z rodiny byly bytové problémy, které souvisí s nedostatečnými kapacitami krizového ubytování a neexistencí sociálního bydlení. Ekonomické problémy, kterým čelí romské rodiny, často vedou ke ztrátě bydlení a znemožňují těmto rodinám posílat své děti do školy. Slabá školní docházka romských dětí byla také uváděna jako častá příčina umístění romských dětí do ústavní výchovy. Problémy se školní docházkou také byly zmiňovány jako častý prvotní impulz pro zájem orgánů sociálně-právní ochrany dětí o rodinu a pro případné odebrání dítěte z rodiny.

V České republice schází preventivní opatření, která by snižovala počet romských dětí, jež se dostávají do ústavní výchovy. Orgány sociálně-právní ochrany dětí často nezasahují až

7 Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky (ÚZIS), *Tabulka rozdělení romských dětí v kojeneckých ústavech a domovech pro děti do tří let, 1995 – 2009*. Údaje byly poskytnuty na žádost výzkumníka.

8 Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti a související koncepční dokumenty, dostupné na adrese: <http://www.mpsv.cz/cs/9447>. Rozhovor se zástupcem Ministerstva práce a sociálních věcí. Praha, Česká republika: 18. června 2010.

do krizového okamžiku, kdy již, podle jejich názoru, často není možné dělat nic jiného, než dítě z rodiny odebrat do ústavní výchovy.

V příslušných soudních řízeních nejsou dostatečně reprezentovány zájmy rodičů. Soudy samy podrobněji nezkoumají jednotlivé případy, ale spoléhají se často pouze na hodnocení situace rodiny ze strany orgánů sociálně-právní ochrany dětí.

Romští rodiče nejsou dostatečně informováni o svých právech a právech svých dětí, což vede v případech odebrání dítěte k časté rezignaci rodičů, kteří pak již neusilují o návrat dítěte do rodiny.

Pokud je dítě již umístěno do ústavní výchovy, orgány sociálně-právní ochrany dětí, ani jiné orgány veřejné správy s rodinou na zlepšení její situace a na možnosti návratu dítěte do rodiny systematicky nepracují. Míra návratu romských dětí z ústavní péče zpět do jejich biologických rodin je proto velmi nízká. Výjimkami v práci s rodinou jsou některé projekty nestátních neziskových organizací, které rodinu systematicky a intenzivně připravují na návrat dítěte.

Romské děti se nedostávají do náhradní rodinné péče v takové míře, jako děti neromské. Potenciální pěstouni a adoptivní rodiče údajně nemají zájem přijímat romské děti, což také přispívá k jejich nadměrnému zastoupení v ústavní péči.

Instituce ústavní péče nepodporují rozvoj romské identity. Obecným cílem ústavní výchovy je převýchova romských dětí a jejich plné začlenění do většinové společnosti, nabývající v praxi některých ústavních zařízení podoby asimilace. Některé instituce potlačují (“neutralizují”) etnicitu a rozdíly mezi dětmi, tento přístup však nepřipravuje děti na reálný svět mimo ústav, což připouštějí i sami vychovatelé z těchto institucí.

5 Postavení Romů v České republice

Romové v České republice tvoří nejpočetnější menšinu, odhady hovoří o přibližně 3% z populace ČR.⁹ Romové jsou v České republice v obzvláště zranitelném postavení, individuální i systémová diskriminace vůči členům této skupiny zůstávají neřešeny. Podle výzkumu zaměřeného na otázku menšin a diskriminace v Evropské Unii provedeného Agenturou Evropské unie pro základní práva (European Union Agency for Fundamental Rights, FRA) zažilo 64 % Romů v České republice v roce předcházejícím výzkumu diskriminaci kvůli své etnicitě. Stejný výzkum dále odhalil, že 66 % českých Romů většinu případů diskriminace neohlásí.¹⁰

Nedávná vlna násilí a demonstrací ze strany neonacistů byla nejsilnější v postkomunistické historii extrémní pravice.¹¹ Většinová populace i nadále vnímá romskou menšinu převážně negativně; 82 % Čechů vnímá soužití mezi většinovou populací a romskou menšinou jako špatné.¹² Vysoká míra diskriminace Romů přetrvává především v oblasti vzdělávání, bydlení, zaměstnání a přístupu k dalším společenským statkům,¹³ což vede k vysoké míře chudoby a vyloučení.

Podle údajů Světové banky žije 25 % Romů v České republice pod hranicí chudoby¹⁴ a více než 50 % Romů v produktivním věku je nezaměstnaných.¹⁵ Míra nezaměstnanosti v sociálně

9 Claude Cahn a Professor Elspeth Guild, *Nedávná migrace Romů v Evropě* (OBSE/Rada Evropy, prosinec 2008), dokument dostupný na adrese: <http://www.osce.org/hcnm/78034>.

10 Agentura Evropské unie pro základní práva (FRA), *Zaměřeno na údaj: Romové* (2009), dokument dostupný na adrese: http://www.fra.europa.eu/fraWebsite/eu-midis/eumidis_roma_en.htm.

11 V listopadu 2008 bylo vysláno 1 000 policistů, aby udržovali pořádek, zatímco se neonacisté pokusili pocho-
dovat proti Romům na sídlišti Janov v Litvínově, přičemž zapalovali policejní vozy a napadali policii kameny a
lahvemi. 17 lidí bylo zraněno. V následujících měsících extremisté pokračovali ve stupňování tlaku na romskou
komunitu v Litvínově i na dalších místech republiky. V roce 2009 pokračovalo násilí vůči Romům v České
republice v nezmenšené míře. V dubnu 2009 útočníci napadli zápalnými lahvemi dům české romské rodiny,
a způsobili vážná zranění dvouleté dívky, která utrpěla popáleniny třetího stupně na 80 % těla. Viz: ERRC,
„ERRC vyzývá Kanadu, aby vyvinula větší tlak na Českou republiku kvůli diskriminaci Romů“, tisková zpráva,
15. července 2009, dokument dostupný na adrese: <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=3043>.

12 Podle průzkumu zveřejněného v dubnu 2010 Centrem pro výzkum veřejného mínění (CVVM) 82 %
respondentů hodnotilo soužití s Romy jako „špatné“, přičemž 33 % z nich je označilo za „velmi špatné“.
Pouze 13 % Čechů hodnotilo soužití s Romy jako „dobré“. Výsledky podobného průzkumu provedeného
CVVM v letech 1997 až 2010 ukazují, že současná úroveň negativního citění vůči Romům je nejhorší za
posledních 14 let. Viz: <http://www.cvvm.cas.cz/index.php?lang=0&disp=zpravy&r=1&shw=101037>.

13 Viz: Vláda České republiky, *Zprávy o stavu lidských práv v České republice*, (2008 a 2009), dokument dostupný na
adrese: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?pgid=302>. Rada vlády pro záležitosti romské komunity, *Zprávy
o stavu romských komunit v České republice* (2008 a 2009), dokument dostupný na adrese: [http://www.vlada.cz/
scripts/detail.php?pgid=490](http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?pgid=490).

14 Světová banka, *Romové na pohled*, dokument dostupný na adrese: [http://siteresources.worldbank.org/
INTROMA/Resources/Roma_at_a_Glance.pdf](http://siteresources.worldbank.org/INTROMA/Resources/Roma_at_a_Glance.pdf).

15 Světová banka, Tisková zpráva č. 2008/ECA, dokument dostupný na adrese: [http://web.worldbank.org/
WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/CZECHEXTN/0,,contentMDK:21953611~menu
PK:304639~pagePK:2865066~piPK:2865079~theSitePK:304634,00.html](http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/CZECHEXTN/0,,contentMDK:21953611~menuPK:304639~pagePK:2865066~piPK:2865079~theSitePK:304634,00.html).

vyloučených romských lokalitách dosahuje 70 – 100 %.¹⁶ Z výzkumu provedeného Agenturou EU pro základní práva v roce 2009 vyplývá, že 45 % Romů v České republice zažilo diskriminaci v přístupu k zaměstnání.¹⁷

Již od útlého věku jsou Romové vystaveni systematické diskriminaci prostřednictvím různých forem segregace a diskriminačního zacházení v oblasti rovného přístupu ke vzdělání: 26,7 % všech romských žáků navštěvuje segregované základní školy s omezenými učebními osnovami pro děti klasifikované jako lehce mentálně postižené, zatímco neromských žáků se podle tohoto redukovaného vzdělávacího programu vzdělává pouze 2,17 %.¹⁸ Podle zprávy Open Society Institute za rok 2008 v České republice dokončí střední školu pouze 1,2 % romských dětí.¹⁹

Diskriminační praktiky soukromých vlastníků nemovitostí a obcí znemožňují rovný přístup Romů k přiměřenému bydlení; v České republice existuje nejméně 300 sociálně vyloučených romských lokalit, jejichž obyvatelé žijí ve špatných bytových podmínkách.²⁰ Špatné bytové podmínky mají i neblahý vliv na zdravotní stav Romů.²¹

Porovnáme-li současné údaje s podobnými údaji za předchozích deset let, je patrná stagnace nebo postupné zhoršování postavení Romů v ČR, což naznačuje, že nástroje, které česká vláda zavedla s cílem podpořit integraci, jsou nedostatečné.²²

16 Průměrná míra nezaměstnanosti v České republice dosáhla v roce 2009 pouhých 8 %. Rada vlády pro záležitosti romské komunity, *Zpráva o stavu romských komunit v České republice* (2009), str. 51, dokument dostupný na adrese: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romskych-komunit-v-ceske-republice-za-rok-2009-73886/>.

17 Agentura Evropské unie pro základní práva. 2009. *Průzkum menšin a diskriminace v Evropské unii: Hlavní zpráva*, dokument dostupný na adrese: http://fra.europa.eu/fraWebsite/eu-midis/eumidis_main_results_report_en.htm.

18 Monitorování ze strany Institutu pro informace ve vzdělávání v roce 2009 potvrdilo přetrvávající segregaci a nerovné příležitosti pro romské děti ve vzdělávacím systému. Rada vlády pro záležitosti romské komunity, *Zpráva o stavu romských komunit v České republice* (2009), str. 38–44, dokument dostupný na adrese: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romskych-komunit-v-ceske-republice-za-rok-2009-73886/>.

19 Open Society Institute, *Mezinárodní komparativní údaje o vzdělávání Romů, statistická základna pro střední, východní a jihovýchodní Evropu* (2008), dokument dostupný na adrese: http://www.soros.org/initiatives/esp/articles_publications/publications/monitoring_20061218/table_2008.pdf.

20 GAC spol. s r.o., *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* (2006), dokument dostupný na adrese: <http://www.esfcr.cz/mapa/index.html>. GAC spol. s r.o., *Dlouhodobý monitoring situace romských lokalit - České lokality* (2009), dokument dostupný na adrese: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/dlouhodoby-monitoring-situace-romskych-lokalit-ceske-lokality-70628/>.

21 Rada vlády pro záležitosti romské komunity, *Romská populace a zdraví – Česká republika* (2009), dokument dostupný na adrese: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Sastipen.pdf>.

22 Prohlášení vlády u příležitosti přijetí Koncepce romské integrace na období 2010 – 2013, dokument dostupný na adrese: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/koncepce-romske-integrace-na-obdobi-20102013-71187/>. Tiskové centrum OSN, „Šéf OSN pro lidská práva vyslovil znepokojení ohledně porušování lidských práv v Íránu a na Srí Lance“, tisková zpráva, 5. března 2010, dokument dostupný na adrese: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=33967&Cr=pillay&Cr1>.

6 Legislativní, koncepční a institucionální rámec v oblasti sociálně-právní ochrany dětí v České republice

6.1 Relevantní právní předpisy a koncepční materiály

Článek 3 Listiny základních lidských práv a svobod jako součást ústavního pořádku České republiky zaručuje, že všichni mají stejná základní práva a svobody bez jakékoli diskriminace.²³ Článek 32 Listiny zakládá právní ochranu rodičovství a rodiny, zvláštní ochranu dětí a mladistvých, právo rodičů pečovat o své děti a vychovávat je a právo dětí na rodičovskou výchovu a péči. Dále stanoví, že by stát měl rodičům, kteří pečují o děti, poskytovat pomoc. V roce 2007 česká vláda oficiálně vyjádřila prioritou péče o děti v prostředí rodiny a svůj záměr omezit rozsah ústavní péče.²⁴

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí a zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivní vzdělávací péči ve školských zařízeních (zákon o ústavní výchově), ve znění pozdějších předpisů, ústavněprávní normy dále rozvádějí.²⁵ Žádný ze jmenovaných zákonů neobsahuje ustanovení speciálně na ochranu proti diskriminaci, uplatňují se tudíž příslušné mezinárodní právní nástroje,²⁶ ústavněprávní normy a zákon č. 198/2009 Sb., antidiskriminační zákon.²⁷

Zákon o rodině upravuje práva a povinnosti členů rodiny a základní prvky rodinného života, a dále také různé formy náhradní rodinné péče a institut ústavní výchovy. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí funguje jako procesní právní předpis, který upravuje povinnosti a odpovědnost příslušných orgánů veřejné správy a práva a povinnosti dětí/rodičů v systému sociálně-právní ochrany dětí. Zákon o ústavní výchově upravuje provozování ústavní výchovy, práva a povinnosti dětí v ústavní výchově a práva a povinnosti jejich biologických rodičů. V České republice doposud nebyl přijat zvláštní zákon o právech dítěte.

23 *Listina základních práv a svobod, vyhlášená usnesením Předsednictva ČNR č. 2/1993 jako součást ústavního pořádku České republiky, ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb., dokument dostupný na adrese: http://www.concourt.cz/view/czech_charter.*

24 *Programové prohlášení vlády České republiky (2007), dokument dostupný na adrese: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20780>.*

25 *Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, dokument dostupný na adrese: http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701/.cmd/ad/.c/313/.ce/10821/.p/8411/_s.155/701?PC_8411_number1=94/1963&PC_8411_1=94/1963&PC_8411_ps=10#10821. Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, dokument dostupný na adrese: http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701?number1=359%2F1999&number2=&name=&text=. Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a preventivní vzdělávací péči ve školských zařízeních, dokument dostupný na adrese: http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701?number1=109%2F2002&number2=&name=&text=.*

26 Především: OSN, *Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace*, dokument dostupný na adrese: <http://www2.ohchr.org/english/law/cerd.htm>; a OSN, *Úmluva o právech dítěte*, dokument dostupný na adrese: <http://www2.ohchr.org/english/law/crc.htm>.

27 *Zákon č. 198/2009 Sb., ze dne 23. dubna 2008, o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (Antidiskriminační zákon), dokument dostupný na adrese: <http://www.ochrance.cz/en/discrimination/anti-discrimination-act/>.*

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, a zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů, upravují příslušná soudní a správní řízení a stanovují jejich procesní pravidla. Pro odebrání dítěte do ústavní výchovy nebo jiné formy náhradní rodinné péče se ve všech případech vyžaduje rozhodnutí soudu vydané ve zvláštním soudním řízení.²⁸

Příslušné zákony jsou prováděny vyhláškami²⁹ přijatými jednotlivými ministerstvy, které jsou závazné pro všechny podřízené orgány státní správy. Ministerstva k některým záležitostem vydávají oficiální doporučení, instrukce a stanoviska, jejichž cílem je sjednotit a zvýšit kvalitu aplikační praxe, nicméně tyto dokumenty nejsou právně závazné.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí definuje ochranu dětí jako ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Ochrana se poskytuje všem dětem pobývajícím v České republice.³⁰

Příslušná legislativa používá pojem „zájem dítěte“, přestože tento není blíže nijak definován.³¹ Pojem „ohroženého dítěte“ také není v českém právu výslovně definován. Význam tohoto pojmu je odvozován z právní definice rozsahu zákona o sociálně-právní ochraně dětí, který uvádí příklady dětí, které by měly být pod dohledem orgánů sociálně-právní ochrany dětí.³²

Zákon o sociálně-právní ochraně nezmiňuje děti z určitých menšin, které by vyžadovaly zvláštní ochranu, ani výslovně nezakazuje umístění dětí do ústavní výchovy z důvodu chudoby nebo materiálních důvodů. Nicméně český Ústavní soud potvrdil, že ekonomické a sociální důvody nejsou přijatelné jako jediné důvody pro rozdělení rodiny.³³ V lednu 2011 vydal Nejvyšší soud České republiky oficiální stanovisko, kterým jsou povinny se řídit všechny

28 *Listina základních práv a svobod, vyhlášená usnesením Předsednictva ČNR č. 2/1993 jako součást ústavního pořádku České republiky. 2/1993 Sb., ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb., Článek 32.*

29 *Vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 242/1991 Sb., o soustavě zdravotnických zařízení zřizovaných okresními úřady a obcemi; Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 438/2006 Sb., provádějící zákon č. 109/2002 Sb.; Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 458/2005 Sb., organizace výchovné vzdělávací péče ve středních výchovné péči; Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 60/2006 Sb., o psychické způsobilosti pedagogických pracovníků ve školských zařízeních preventivní vzdělávací péči; Vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí č. 505/2006 Sb., k provádění některých ustanovení zákona o sociálních službách. Dokumenty dostupné na adresách: www.mzcr.cz, www.msmt.cz a www.mpsv.cz.*

30 *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, §1 - 2.*

31 *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, §5. Zákon o rodině, ustanovení §§ 27, 31, 45 a 46.*

32 *V souladu s ustanovením § 6 zákona o sociálně-právní ochraně dětí se pozornost zaměřuje na děti a) jejichž rodiče zemřeli; neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti; nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti; b) které vedou zahálčivý nebo nemravný život; c) na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu; d) které jsou na základě žádosti rodičů opakovaně umístěny do zařízení zajišťujících nepřetržitou péči o děti nebo jejich umístění v takových zařízeních trvá déle než 6 měsíců.*

33 *Ústavní soud České republiky, Nález sp. zn. II. ÚS 838/2007 (z 10. října 2007), dokument dostupný na adrese: www.concourt.cz.*

české soudy, ve kterém uvádí, že hmotná nouze, chudoba a nevyhovujících bytové podmínky nemohou být důvodem pro umístění dítěte do ústavní výchovy.³⁴

V praxi byla zavedena definice ohroženého dítěte jako dítěte, jehož základní biologické, tělesné nebo sociální potřeby nejsou dostatečně plněny.³⁵ Metodické doporučení Ministerstva práce a sociálních věcí poskytuje sociálním pracovníkům podrobnější přehled faktorů pro hodnocení rodinné situace při poskytování služeb sociálně-právní ochrany dětí rodinám, včetně faktorů pro hodnocení fyzického, sociálního a emocionálního stavu dítěte, schopnosti rodičů pečovat o dítě a širších rodinných vztahů a prostředí (výslovně zahrnuje podmínky bydlení, zaměstnání a finanční podmínky).³⁶

V České republice jsou za problematiku ochrany dětí odpovědná tři ministerstva: Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV), Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) a Ministerstvo zdravotnictví (MZ).³⁷

MPSV vypracovalo Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009-2011 (NAP),³⁸ který je zároveň hlavním koncepčním materiálem v oblasti ochrany dětí v České republice. Mezi hlavní cíle transformace patří zlepšení kvality a dostupnosti služeb pro ohrožené děti a jejich rodiny,³⁹ sjednocení postupů uplatňovaných pracovníky při řešení situace ohroženého dítěte,⁴⁰ snížení počtu dětí umístěných do jakékoli dlouhodobé ústavní výchovy prostřednictvím zlepšení preventivní sociální práce a zvýšení počtu kvalifikovaných sociálních pracovníků, a podpora rozvoje osobnosti dítěte. Veškerá plánovaná opatření se týkají všech aktérů, kteří se podílejí na systému sociálně-právní ochrany dětí, a všech prvků tohoto systému. Za realizaci a koordinování procesu transformace je odpovědné MPSV. Od roku 2007 MPSV také realizuje proces transformace sociálních služeb,⁴¹ který se zaměřuje na individualizaci a deinstitucionalizaci systému sociální péče a měl by vést ke snížení počtu dětí umístěných v ústavech spadajících pod resort MPSV.

34 Viz: http://www.nsoud.cz/JudikaturaNS_new/ns_web.nsf/web/Prověřenostamedia~Tiskovezpravy~Stanovisko_NejvyššihosouduvBrne_k_narizovani_ustavni_vychovy_deti_soudy_z_duvodu_chudoby_ci_nevyhovujících_bytových_podmínek~?openDocument&lng=CZ.

35 Tato definice je obsažena ve *Zprávě o stavu lidských práv v České republice* (2009), dostupné na adrese: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-lidska-prava-cr/zprava-o-stavu-lidských-práv-v-cr-v-roce-2009-74864/>. *Národní akční plán transformace a sjednocení systému výchovy ohrožených dětí pro období 2009 – 2011*, dostupný na adrese: <http://www.mpsv.cz/cs/7259>, definuje ohrožené dítě jako dítě, jehož základní potřeby nejsou dostatečně naplněny a které je ohroženo rizikovým chováním.

36 Metodické doporučení č. 2/2009, k vyhodnocování situace dětí v obtížné sociální situaci, Metodické doporučení č. 3/2009, k vytvoření individuálního plánu péče o dítě, Metodické doporučení č. 9/2009, k sociální práci s ohroženou rodinou, dokumenty dostupné na adrese: <http://www.mpsv.cz/cs/9084>.

37 *Zákon č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky*.

38 Usnesení vlády č. 883 ze dne 13. července 2009. Všechny materiály MPSV ohledně transformačního procesu jsou dostupné na adrese: <http://www.mpsv.cz/cs/7259>. NAP upozorňuje na fragmentaci, nedostatečnou koordinaci a nenavazující koncepce jako hlavní nedostatky systému sociálně-právní ochrany dětí.

39 Stanovením jednotných standardů kvality péče o ohrožené děti, celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků, přesunutím důrazu na prvotní prevenci, která by zabránila zbytečnému umístění dětí do ústavní péče, optimalizací dohledu a financování systému sociálně-právní ochrany dětí.

40 Na konferencích o jednotlivých případech a prostřednictvím individuálních pracovních plánů pro klienty.

41 Údaj dostupný na adrese: <http://www.mpsv.cz/cs/7058>.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vypracovalo Rámcovou koncepci v oblasti transformace systému náhradní výchovné péče pro ohrožené děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči, jejímž cílem je deinstitucionalizace systému a zlepšení podmínek dětí v ústavní výchově v zařízeních spadajících pod resort MŠMT. Tato koncepce vychází z NAP a shrnuje plánované aktivity v oblastech, za které odpovídá MŠMT.⁴²

Romské děti nejsou v žádném z výše uvedených materiálů výslovně zmíněny jako skupina vyžadující zvýšenou pozornost a zvláštní ochranná opatření.

Výbor pro práva dětí⁴³ si v listopadu 2009 určil své priority pro období let 2009 – 2012, mezi něž zahrnul účinné zavedení práva dětí participovat na řešení všech věcí, které se jich týkají, a respektování práv dětí v ústavní výchově. Jedním z vytyčených cílů je i zřízení institutu ochránce práv dětí, k čemuž ovšem zatím nedošlo.

6.2 Institucionální rámec ochrany dětí

Ministerstvo práce a sociálních věcí je odpovědné za největší část činností systému sociálně-právní ochrany dětí. Dohlíží na provádění sociální práce s ohroženými dětmi v rámci systému orgánů sociálně-právní ochrany dětí, na systém sociálních služeb a systém náhradní rodinné péče,⁴⁴ bez ohledu na to, zda dítě žije se svou rodinou, v náhradní rodině nebo v ústavní výchově. Odpovědnost za systém ústavní péče je rozdělena mezi MPSV, MŠMT a MZ.⁴⁵ MPSV odpovídá za domovy pro osoby se zdravotním postižením (zařízení sociálních služeb, do nichž mohou být umístěny děti se zdravotním postižením) a zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. MPSV také monitoruje práci krajských orgánů sociálně-právní ochrany dětí, působí jako druhá instance při zprostředkování náhradní rodinné výchovy a tuzemských i mezinárodních osvojení a vede národní registr nestátních zařízení poskytujících sociálně-právní ochranu dětí.⁴⁶

Ministerstvo zdravotnictví odpovídá za péči o děti do jednoho roku věku v kojeneckých ústavech a dětských domovech pro děti do tří let věku.⁴⁷ V praxi již nevznikají žádné nové kojenecké ústavy; se zavedením tzv. dětských center, která poskytují širší spektrum služeb celé rodině, probíhá částečná

42 Dokument dostupný na adrese: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/transformace-institucionalni-vychovy?lang=1>.

43 Výbor pro práva dětí spadá pod Radu vlády pro lidská práva, která je poradním a pracovním orgánem české vlády. Viz: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/vybory/pro-prava-ditete/uvod-55932/>.

44 Náhradní rodinná péče zahrnuje pěstounskou péči, osvojení, svěření do péče jiné osoby než rodiče nebo poručenství s péčí v případech, že poručník o dítě osobně pečuje.

45 Rozhovor se zástupcem MŠMT. Praha, Česká republika: 21. června 2010. Ministerstvo zdravotnictví není schopno ovlivnit, kolik dětí je umístěno do zařízení ústavní péče, která pod něj spadají. Podobně nemůže ovlivnit, kolik z těchto dětí se vrátí do svých domovů. Rozhovor se zástupcem Ministerstva zdravotnictví. Praha, Česká republika: 11. června 2010.

46 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí umožňuje nestátním subjektům, fyzickým nebo právnickým osobám pověřeným krajským úřadem, aby vykonávaly konkrétní úkoly v rámci systému sociálně-právní ochrany dětí.

47 Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, Vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 242/1991 Sb.

transformace kojeneckých ústavů a domovů pro děti do tří let. Pilotní projekty dětských center fungují v několika krajích, přičemž centra se více zaměřují na opětovné sjednocení rodiny. Dosud však nebyla přijata právní úprava, která by tento druh zařízení upravovala.⁴⁸

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) odpovídá za diagnostické ústavy, dětské domovy a dětské domovy se školou, všechna pro děti ve věku od 3 do 18 let věku (souhrnně označovaná jako školská zařízení).⁴⁹ Výkon ústavní výchovy v zařízeních spadajících pod resort MŠMT je upraven zákonem o ústavní výchově. Komplexní analýza situace dítěte a jeho problémů by měla proběhnout do osmi týdnů pobytu dítěte v diagnostickém ústavu. Pro každé dítě by měl být vypracován individuální plán. Po ukončení pobytu v diagnostickém ústavu je dítě následně umístěno do dětského domova nebo dětského domova se školou.⁵⁰ Děti umístěnými do dětského domova se školou jsou podle zákona ty, jež mají značné problémy s chováním a nemohou být vzdělávány ve školách mimo dětský domov. MŠMT spolupracuje s rodinami dětí umístěných do výše popsaných zařízení a dohlíží na dodržování práv dětí v nich umístěných.⁵¹

Ministerstvo vnitra, jako orgán odpovědný za činnost policejních složek, odpovídá za prevenci sociálně-patologických jevů v rodinách a odhalování a řešení trestné činnosti páchané na dětech.⁵² Ministerstvo spravedlnosti v obecné rovině monitoruje občanskoprávní a trestní soudní řízení, včetně těch, která se týkají náhradní péče o děti. Po rozhodnutí o umístění dítěte do ústavní výchovy by soud měl alespoň jednou za šest měsíců přezkoumat situaci dítěte a jeho rodiny a vrátit dítě z ústavní výchovy do rodiny, pokud důvody, které vedly k umístění dítěte do ústavní výchovy, pominuly.

Pod dohledem MPSV jsou místní orgány sociálně-právní ochrany dětí povinny dohlížet na ochranu práv dětí, které jsou v ústavní péči. Jejich povinností je také vyhodnocovat, zda stále přetrvávají důvody, na jejichž základě bylo dítě do ústavní výchovy umístěno.⁵³ Místní orgány sociálně-právní ochrany dětí mají povinnost děti v ústavní výchově a jejich rodiny jednou za tři měsíce navštívit, napomáhat vyřešení rodinných problémů a umožnit návrat dítěte do rodiny.⁵⁴ Na sociálně-právní ochraně dětí se podílejí orgány veřejné správy na krajské a obecní úrovni.⁵⁵ Krajské orgány odpovídají za monitorování a poskytování metodické podpory místním orgánům sociálně-právní

48 Rozhovor se zástupcem Ministerstva zdravotnictví. Praha, Česká republika: 11. června 2010.

49 Zákon o ústavní výchově; *Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (Školský zákon)*.

50 Existují náznaky, že praxe se liší. Například v letech 2006 – 2007 byla průměrná délka pobytu v diagnostickém ústavu 5,5 měsíce. Ministerstvo vnitra, *Hodnocení systému péče o ohrožené děti* (červen 2008), dokument dostupný na adrese: <http://web.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2007/prevence/mladez1016.html>.

51 *Zákon o ústavní výchově*, Školský zákon a jejich prováděcí předpisy.

52 MV zavedlo projekt „Systém včasné intervence a Tým pro mládež“ (SVI) vypracovaný MV ve spolupráci s Probační a mediační službou. Zaměřuje se na propojení mezi subjekty, do jejichž působnosti spadá ochrana ohrožených dětí (orgány sociálně-právní ochrany dětí, policejní síly, probační a mediační pracovníci, školy, lékaři, NNO), při včasné řešení případů ohrožení dětí. Viz: <http://www.mvcr.cz/clanek/seznamte-se-odbor-prevence-kriminality.aspx>.

53 *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*, § 29.

54 *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*, § 29, § 12(2).

55 *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*, ve spojení se zákonem č. 128/2000 Sb., o obcích; a zákonem č. 129/2000 Sb., o krajích.

ochrany dětí a spolupracují s MPSV při zprostředkování náhradní rodinné péče.⁵⁶ Orgány na úrovni obcí plní většinu povinností stanovených zákonem o sociálně-právní ochraně dětí: především pracují přímo s rodinami a provádějí preventivní a poradenskou činnost.⁵⁷ Obce a kraje v samostatné působnosti zajišťují kulturní, sportovní a další zájmové a vzdělávací aktivity a mohou zřizovat zařízení odborného poradenství pro péči o děti, zařízení sociálně-výchovné činnosti či výchovné rekreační tábory pro děti jako preventivní a podpůrná opatření pro rodiny s dětmi.⁵⁸

Komise pro sociálně-právní ochranu dětí působí jako zvláštní orgány obcí s rozšířenou působností, koordinují výkon sociálně-právní ochrany dětí na území těchto obcí, navrhuje a vyhodnocuje preventivní programy na ochranu týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí a vyhodnocuje jednotlivé případy týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí za účelem navržení opatření k pomoci.⁵⁹

Určité úkoly v systému sociálně-právní ochrany dětí mohou provádět NNO a fyzické i právnické osoby pověřené k výkonu takové činnosti krajským úřadem.⁶⁰ Mohou například zřizovat zařízení sociálně-právní ochrany dětí a poskytovat některé služby v procesu zprostředkování náhradní rodinné péče. Podléhají stejné kontrole a hodnocení jako služby sociálně-právní ochrany dětí poskytované orgány veřejné správy.

Zařízení ústavní péče (spadající pod MPSV, MZ a MŠMT) jsou zřizována krajskými úřady, obcemi nebo nestátními neziskovými organizacemi; zařízení jsou jen velmi zřídka zřizována přímo odpovědnými ministerstvy.

Činnost všech orgánů sociálně-právní ochrany dětí je financována přímo ze státního rozpočtu. Opatření zaváděná obcemi a kraji v jejich samosprávné působnosti jsou financována z rozpočtů příslušných obcí či krajů. Další subjekty pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany dětí by měly své aktivity financovat v zásadě samy, přičemž nestátní neziskové organizace pro tyto účely primárně využívají granty z veřejných rozpočtů a/nebo od soukromých dárců.

6.3 Postupy sociálně-právní ochrany dětí

Pokud orgán sociálně-právní ochrany dětí dojde k závěru, že v zájmu dítěte není, aby zůstalo ve své biologické rodině, navrhne soudu, aby dítě umístil do náhradní rodiny nebo ústavní výchovy. Soud zpravidla požádá orgán sociálně-právní ochrany o vyjádření ohledně vhodnosti zamýšlených nebo

⁵⁶ *Zákon č. 129/2000 Sb., o krajích; Zákon o sociálně-právní ochraně dětí.*

⁵⁷ *Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích; zákon č. 314/2002 Sb., o stanovení obcí s pověřeným obecním úřadem a rozšířenou působností; Vyhláška č. 388/2002 Sb., o stanovení správních obvodů obcí definovaných zákonem č. 314/2002 Sb. o obcích s rozšířenou působností; Zákon o sociálně-právní ochraně dětí.* Seznam obcí s rozšířenou působností je dostupný na adrese: <http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/p/1302-10>.

⁵⁸ *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, § 10(2) a § 39.*

⁵⁹ *§ 38 zákona o sociálně-právní ochraně dětí ve spojení se zákonem č. 128/2000 Sb., o obcích.* Komisi tvoří především členové městských zastupitelstev, pedagogové, psychologové, zdravotníci, zástupci právnických i fyzických osob pověřených orgánem sociálně-právní ochrany dětí a zástupci občanských sdružení nebo církví.

⁶⁰ *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, § 48-50.*

navrhovaných opatření.⁶¹ Soud také ustanoví opatrovníka, který v řízení zastupuje zájmy dítěte. Tuto roli obvykle vykonává orgán sociálně-právní ochrany dětí.⁶²

Soud může nařídit ústavní výchovu dítěte, pokud je výchova dítěte značně ohrožena nebo narušena a jiná opatření nevedla k nápravě, nebo když z jiných závažných důvodů nejsou rodiče schopni nebo ochotni výchovu dítěte zabezpečit.⁶³ Soud musí nejprve přezkoumat, zda nelze dítě umístit do náhradní rodinné péče nebo do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, což jsou opatření, která mají před ústavní výchovou přednost.⁶⁴ Děti s nařízenou ústavní výchovou jsou umísťovány do různých typů zařízení v závislosti na svém věku a zdravotním stavu.

Je-li to v nejlepším zájmu dítěte, soud může umístit ohrožené dítě do následujících forem náhradní rodinné péče: výchova jiné fyzické osoby než rodiče (zpravidla se upřednostňuje příbuzný dítěte);⁶⁵ pěstounská péče⁶⁶ a osvojení.⁶⁷ Orgán sociálně-právní ochrany dětí musí před rozhodnutím soudu o pěstounské péči nebo o osvojení dítěte provést jejich zprostředkování.⁶⁸ Soud může také dítě umístit do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc,⁶⁹ a to pokud je život dítěte nebo jeho příznivý vývoj vážně ohrožen, v případech tělesného nebo duševního zneužívání nebo týrání dítěte, anebo pokud jsou závažným způsobem ohrožena základní práva dítěte.

Proti rozhodnutím soudu se lze odvolat do 15 dnů ode dne, kdy bylo rozhodnutí doručeno.⁷⁰ Proti rozhodnutí soudu druhé instance lze podat mimořádný opravný prostředek dovolání

61 *Občanský soudní řád*, § 178/2.

62 *Zákon o rodině*, § 37. Někteří soudci pověřili výkonem funkce opatrovníka romské poradce nebo NNO. Rozhovor se soudcem Obvodního soudu pro Prahu 8. Praha, Česká republika: 17. června 2010.

63 Viz: *Zákon o rodině*, § 46; *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*, § 28-30; a *Zákon o ústavní výchově*.

64 *Zákon o rodině*, § 46(2); *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*, § 42.

65 *Zákon o rodině*, § 45. Soud musí výslovně určit práva a povinnosti, které daná osoba ve vztahu k dítěti vykonává. Rodiče si ponechávají rodičovská práva. Souhlas rodičů s umístěním není nutný. Nerozhodne-li soud o omezení nebo zakázání styku, rodiče se mohou s dítětem stýkat. Osoby, které o dítě pečují, nejsou finančně nijak podporovány.

66 *Zákon o rodině*, § 45(a-d); *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*, § 19(a)-27 a 44-47. Pěstounská péče je finančně podporována ze státního systému sociálního zabezpečení. Děti v pěstounské péči dostávají měsíční příspěvek a pěstouni dostávají měsíční dávky. Rodiče musí i nadále na své dítě platit výživné. Nerozhodne-li soud o omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti rodičů dítěte, musí rodič s umístěním dítěte do pěstounské péče souhlasit. Rodiče dítěte jsou i nadále nositeli rodičovské zodpovědnosti; pěstouni mohou dítě zastupovat a spravovat jeho záležitosti jen v běžných věcech.

67 *Zákon o rodině*, § 63-77; *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*, § 19(a)-27. Jsou-li rodiče nositeli rodičovské zodpovědnosti, je nutný jejich souhlas s osvojením. Neprojevuje-li rodič opravdový zájem o dítě soustavně po dobu nejméně 6 měsíců, nebo po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte o něj neprojevil žádný zájem, aniž by mu v tom bránila závažná překážka, nebo v případě, kdy rodič dal písemný souhlas s osvojením dítěte předem bez vztahu k určitým osvojitelům, souhlas tohoto rodiče se nevyžaduje.

68 *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*, § 19(a)-27. Povinné zprostředkování se neprovádí, pokud rodiče poskytnou souhlas s osvojením dítěte předem ve vztahu k určitým osvojitelům, nebo podal-li návrh na osvojení manžel/manželka biologického rodiče dítěte, resp. vdova/vdovec po biologickém rodiči, nebo pokud je žádost o pěstounskou péči předložena příbuzným dítěte nebo osobou blízkou dítěti nebo jeho rodině.

69 *Zákon o rodině*, §46; *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*, § 42–42(n).

70 *Občanský soudní řád*, § 201-226.

do dvou měsíců od doručení rozhodnutí, a to v případech nezrušitelného osvojení dítěte; tato možnost není k dispozici v případech ostatních soudních rozhodnutí o umístění dítěte mimo jeho biologickou rodinu.⁷¹

Rodiče jsou povinni přispívat svému dítěti na výživu po dobu jeho umístění v ústavní výchově nebo jiné formě náhradní péče.⁷² Pouze v případech osvojení přestává vyživovací povinnost biologických rodičů existovat. Pokud je dítě umístěno v zařízení ústavní výchovy, jeho rodiče jsou povinni finančně přispívat na úhradu péče. Rozhodne-li soud o umístění dítěte do ústavní výchovy, upraví také vždy rozsah vyživovací povinnosti rodičů k dítěti, přičemž vždy zohlední i výši příspěvku na úhradu péče.⁷³

6.4 Nedostatky českého systému sociálně-právní ochrany dětí

6.4.1 NEDOSTATEČNÁ PREVENCE

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí upravuje pouze případy, kdy je řádná výchova dítěte ohrožena nebo narušena jednáním biologického rodiče dítěte nebo jiné odpovědné osoby. Zákon nepředpokládá povinnou preventivní podporu v situacích, kdy na rodinu dopadají vnější problémy, jako je například nucené vystěhování nebo diskriminace v přístupu k bydlení, zaměstnání či zdravotní péči. Tyto problémy se přitom týkají podstatné části Romů v České republice. Sociální bydlení pro ohrožené rodiny buď zcela chybí, nebo je jeho kapacita nedostačující. Neexistuje povinnost věnovat zvýšenou pozornost dětem z menšin tak, aby se předcházelo systémové diskriminaci těchto dětí. Orgány sociálně-právní ochrany dětí by měly věnovat zvláštní pozornost dětem ze sociálně zranitelných rodin a pomáhat jim překonávat nepříznivé sociální podmínky;⁷⁴ nicméně neexistuje výslovná právní úprava způsobu, jakým mají orgány sociálně-právní ochrany tuto podporu poskytovat.

Preventivní programy pro děti s výchovnými problémy jsou podle zákona o ústavní výchově nabízeny středisky výchovné péče a diagnostickými ústavy; děti se do nich mohou zapojit na základě žádosti rodičů a účast je placená. Zapojení romských dětí do této dobrovolné preventivní péče je v praxi přibližně desetkrát méně časté než zapojení dětí neromských, částečně také proto, že nemajetní romští rodiče si takové výdaje nemohou dovolit.⁷⁵ Dle výsledku výzkumu to přispívá k vyšší míře umístění romských dětí do ústavní výchovy.

71 *Občanský soudní řád*, § 236-243(d).

72 *Zákon o rodině*, § 85 a násl. Soudy hrají stěžejní úlohu při stanovení výše vyživovací povinnosti rodičů: obvykle se doporučuje částka ve výši 11 až 25 % příjmu rodiče. Viz: <http://portal.justice.cz/Justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=5224&d=310739>.

73 *Zákon o rodině*, § 103; *Zákon o ústavní výchově*, § 27-28.

74 *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*, § 32(d) a 31.

75 To znamená, že romské děti se do státního nápravného systému dostávají po spáchání méně závažných přestupků desetkrát méně častěji než neromské děti. Místo toho jsou ponechány bez zásahu až do okamžiku, kdy jsou nakonec umístěny do zařízení ústavní péče. Kazimír Večerka et al., *Problémové děti ve školských výchovných zařízeních* (Praha: Knok, 2000). Citováno v Karel Červenka, „Skupinová solidarita a etnizace deviantního chování ve výchovných institucích. Poznámky k etnicky definovaným aspektům inkluze tzv. problémové mládeže“ in *Etnická různost a občanská jednota.*, ed. Marada, Radim. (Brno: CDK, 2006), str. 256-277.

Místní orgány sociálně-právní ochrany dětí trpí nedostatečnými počty sociálních pracovníků, což je jednoznačnou překážkou účinné preventivní práce s ohroženými rodinami.⁷⁶ I podle údajů MPSV mají orgány sociálně-právní ochrany nedostatek pracovníků a ti tak nemají dostatek času na práci s rodinami.⁷⁷ Počet případů (rodin), které může jeden pracovník sociálně-právní ochrany dětí současně řešit, není nijak právně omezen. V roce 2009 pracovalo 1 460 sociálních pracovníků s 582 203 rodinami, což představuje v průměru 399 rodin na jednoho sociálního pracovníka.⁷⁸

V důsledku nedostatku času tak pracovníci sociálně-právní ochrany dětí nenavštěvují děti v dětských domovech pravidelně, a nepracují s rodinami v oblasti prevence, jak je jim v obou případech zákonem uloženo. Terénní výzkum ukázal, že pracovníci sociálně-právní ochrany dětí mnohdy vůbec nechodí do sociálně vyloučených romských lokalit. Proto pokud zasahují v rodině, často je už příliš pozdě a není jiné řešení, než dítě z rodiny odebrat.⁷⁹ Výrazným problémem je také to, že sociální pracovníci mají zastávat naráz dvě role, které jsou však v kolizi: na jednu stranu se od nich očekává, že budou přijímat preventivní opatření a pomáhat rodině s cílem zabránit umístění dítěte do ústavní výchovy, na druhou stranu jsou kontrolním orgánem, který odebrání dítěte z rodiny iniciuje.

Stejný pracovník sociálně-právní ochrany dětí, který stál proti romskému otci u soudu a navrhoval, aby děti byly z domácnosti odebrány, nyní do domácnosti dochází a kontroluje, zda se otec o děti adekvátně stará. Zdá se, že zde dochází ke střetu zájmů a motivace – místo aby pomáhal danému muži, aby své děti mohl vychovávat, pracovník sociálně-právní ochrany dětí navrhl, aby děti byly otci odebrány. Jelikož soud návrh zamítl, pracovník sociálně-právní ochrany dětí stále dochází do domácnosti a čeká, až muž udělá nějakou chybu.⁸⁰

Dále bylo zjištěno, že pracovníci sociálně-právní ochrany dětí nedostatečně informují romské rodiče o jejich právech a povinnostech v systému sociálně-právní ochrany, nebo o tom, co je potřeba udělat pro to, aby dítě mohlo zůstat v rodině: „Nejvíce případů je odebrání OSPODem, rodiče s tím povětšinou nesouhlasí. Sami rodiče neznají svá práva, nevědí, co je předběžné opatření, že mají lhůtu, do kdy musí zlepšit podmínky, a pokud tak učiní, opatření bude zrušeno. Kvůli nedostatku informací, nepochopení situace, to romské rodiny okamžitě berou tak, že jim děti již byly odebrány a ztratí jakoukoli motivaci se situací cokoli dělat. Pak jsou děti zcela logicky odebrány natrvalo.”⁸¹

6.4.2 PROBLEMATICKÉ ASPEKTY PRÁCE SOUDŮ

Ve většině případů nemají rodiče v soudních řízeních o umístění dítěte do ústavní výchovy právního zástupce. Žádnému orgánu není výslovně zákonem uložena povinnost, aby rodiče seznámil s jejich právy a poskytl jim právní podporu. Podmínky poskytování právní pomoci

⁷⁶ „Analýza současného stavu institucionální péče o ohrožené děti“ a související koncepční dokumenty dostupné na adrese: <http://www.mpsv.cz/cs/9447>, Rozhovor se zástupcem MPSV, Praha, Česká republika: 18. června 2010.

⁷⁷ Rozhovor s Miloslavem Macelou, MPSV, Praha, Česká republika: 25. října 2010.

⁷⁸ MPSV, *Statistická ročenka pro oblast práce a sociálních věcí 2009* (Praha: MPSV, 2010), str. 99 a 111.

⁷⁹ Rozhovor se zástupcem Poradny pro občanství, občanská a lidská práva. Středočeský kraj, Česká republika: 30. srpna 2010.

⁸⁰ Rozhovor s 37letým romským respondentem. Karlovarský kraj, Česká republika: 21. září 2010.

⁸¹ Rozhovor se sociálním pracovníkem NNO Kotec. Aš, Karlovarský kraj, Česká republika: 9. srpna 2010.

jsou českým právem upraveny poměrně složitě, laik se v nich obtížně orientuje.⁸² Účastníkovi občanskoprávního řízení, u něhož jsou předpoklady pro osvobození od soudních poplatků, může soud na jeho žádost ustanovit zástupce, jestliže je to k ochraně jeho zájmů nezbytně třeba; náklady takového zastoupení pak nese stát.⁸³ Kraje ani obce bezplatnou právní pomoc a poradenství pro rodiny povinně neposkytují.

Výsledky terénního výzkumu ukázaly, že zkušenosti romských rodin se soudním řízením o odebrání jejich dítěte jsou různorodé: vyskytly se případy, ve kterých byla rodina o řízení velmi dobře informována, jakož i případy, kdy soud bez dalšího zkoumání přijal návrhy orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Romští respondenti často zmiňovali, že soudy posuzovaly případ velmi formálně, názor orgánu sociálně-právní ochrany dětí byl soudem akceptován bez dalšího prověřování a rodiče nedostali možnost hájit své zájmy. Jedna žena uvedla:

Poslední soud byl opravdu síla (byla u toho i sociální pracovnice FOD – prý šlo o nejhorší řízení, u jakého byla). Soudkyně s matkou zacházela jako s hadrem, ona chtěla vysvětlit své důvody – soudkyně ji ale nepustila ke slovu, četla jen spisy, bavila se slušně se sociálními pracovníci a pěstouny, ale ne s pracovnící FOD, která měla zprávu o zájmu matky o dítě a o kontaktech, které s dcerou měla. Soudkyně hned na začátku jednání řekla, že v tom má jasno. Druh vybuchl při odůvodnění rozsudku, řekl, že to je fraška, vynadal i sociální pracovníci, takže ho soudkyně vykázala za dveře. Bylo to nedůstojné, ponižující, nechápe, jak je to možné (matka odešla ještě dřív, protože to pro ni bylo nesnesitelné).⁸⁴

⁸² České NNO mají zvláštní projekty pro vypracování legislativy o bezplatné právní pomoci, ze kterých vzešel návrh zákona o bezplatné právní pomoci, který byl diskutován na Ministerstvu spravedlnosti. Zákon doposud nebyl přijat.

⁸³ *Občanský soudní řád*, § 30(1-2) a 138.

⁸⁴ Rozhovor s 31letou Romkou, které bylo odebráno šest dětí. Moravskoslezský kraj, Česká republika: 24. srpna 2010.

7 Nadreprezentace romských dětí v ústavní výchově

7.1 Dostupnost a ochrana osobních údajů

Právní základ pro zpracování osobních údajů v systému sociálně-právní ochrany dětí tvoří zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů (ZOOÚ).⁸⁵ Tzv. citlivé osobní údaje (jako zvláštní kategorie osobních údajů) mimo jiné zahrnují údaje vypovídající o národnostním, rasovém nebo etnickém původu, odsouzení za trestný čin nebo o zdravotním stavu určité osoby.⁸⁶ Citlivé osobní údaje lze zpracovávat pouze v zákonem přesně vymezených případech, kupříkladu tehdy, dal-li k tomu subjekt údajů výslovný souhlas, jedná-li se o zpracování pro účely zajištění zdravotní péče (což je relevantní pro zařízení působící v resortu MZ), nebo o údaje podle zvláštního zákona nezbytné pro provádění sociálně-právní ochrany dětí.

Zákon o sociálně-právní ochraně neobsahuje žádné ustanovení, které by výslovně vyžadovalo zpracování údajů o etnicitě dětí v systému sociálně-právní ochrany dětí. Spisová dokumentace dítěte, kterou vedou orgány sociálně-právní ochrany, obsahuje osobní údaje dětí a jejich rodičů, informace o rodinných poměrech a výsledky kontrolních návštěv provedených v rodině.⁸⁷ Znění příslušných ustanovení⁸⁹ možnost shromažďování informací o etnicitě dítěte nevyklučuje, orgány sociálně-právní ochrany dětí jsou oprávněny zpracovávat všechny vyžádané osobní údaje v rozsahu, který je nezbytný k plnění úkolů podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí, a to i tehdy, jestliže se jedná o osobní údaje citlivé. Orgány sociálně-právní ochrany dětí mohou v případě potřeby pořizovat audiovizuální nahrávky dítěte a jeho rodinného prostředí, které informaci o etnicitě dítěte/rodičů nepochybně poskytnout mohou.⁹⁰

I když pro zaznamenávání etnicity dítěte ve spisové dokumentaci vedené orgány sociálně-právní ochrany dětí neexistuje výslovný pokyn zákona, někteří respondenti potvrdili, že v případech, kdy jsou údaje o etnicitě rodičů dostupné, jsou do spisu dítěte zaznamenány: „většinou nám to rodiče řeknou (vysvětlí svým romstvím nějakou situaci, hlásí se ke své etnické příslušnosti). Všechno se zapisuje do spisů dítěte.”⁹¹

⁸⁵ V anglické verzi dostupný na stránkách Úřadu pro ochranu osobních údajů: <http://www.uoou.cz/uoou.aspx?menu=4&submenu=5>.

⁸⁶ ZOOÚ, § 4.

⁸⁷ Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, § 54-57.

⁸⁸ Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, § 57(3).

⁸⁹ Rozhovor se zástupcem MPSV. Praha, Česká republika: 18. června 2010.

⁹⁰ Rozhovor s kurátorkou pro děti a mládež. Ostrava, Česká republika: 19. srpna 2010. V kojeneckých ústavech se etnická příslušnost odvozuje od jména dítěte a vzhledu nebo dotazem na orgán sociálně-právní ochrany dětí. Rozhovor s ředitelem dětského domova. Most, Česká republika: 25. srpna 2010.

⁹¹ Rozhovor se zástupcem orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Karviná, Česká republika: 25. srpna 2010. Ředitel jiného domova tvrdil, že údaje o etnickém původu nikdy v příslušných spisech neviděl. Rozhovor se zástupcem dětského domova Na Vizině. Ostrava, Česká republika: 24. září 2010.

Etnicitu u nás evidujeme v osobním listu, který je založen u každého dítěte, které k nám přijde. K etnicitě se hlásí samy. Mimo jiné je tam i bydliště, rodiče, kontakt na OSPOD, lékař, národnost. Někdy je kolonka etnicity prázdná, záleží na vůli rodiny a dítěte. Vypňuje ji sociální kurátor v místě bydliště spolu s rodiči.

Zdroj: Rozhovor se zástupcem kojeneckého ústavu. Bystřice pod Hostýnem, Česká republika: 30. srpna 2010.

Dále bylo zjištěno, že v případech, kdy etnicita dítěte, které je k dispozici pro osvojení nebo pěstounskou péči, není v dokumentaci uvedena, požadují některé krajské orgány sociálně-právní ochrany dětí, aby sociální pracovníci etnicitu dítěte upřesnili.⁹² V českém systému sociálně-právní ochrany dětí tak v praxi chybí jednotné postupy pro zpracování údajů o etnicitě dítěte a etnicita je často zaznamenávána neformálně a neoficiálně, bez použití jednoznačné metodiky.⁹³

7.2 Zastoupení romských dětí v ústavní výchově

Z údajů ze sčítání lidu v roce 2001 a údajů o populaci ČR z roku 2009 vyplývá, že romské děti tvoří přibližně 3 % všech dětí v České republice ve věku do tří let.⁹⁴ Oficiální údaje o etnickém původu dětí jsou dostupné pouze pro kojenecké ústavy a dětské domovy pro děti do tří let. Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky (ÚZIS) každoročně vydává statistiky členěné dle etnického původu.⁹⁵

Podle ÚZIS vzrostlo v období od 1999 do 2009 poměrné zastoupení romských dětí v kojeneckých ústavech a domovech pro děti do tří let z 27 % na 32 %.⁹⁶ Údaje dostupné k 31. prosinci 2009 ukázaly, že 419 z 1 391 (30,1 %) dětí žijících v kojeneckých ústavech a domovech

⁹² K dnešnímu dni nebyla vypracována žádná oficiální metodologie pro určení etnického původu. Rozhovor se zástupcem Ministerstva zdravotnictví. Praha, Česká republika: 11. června 2010.

⁹³ Odhaduje se, že v roce 2009 žilo v České republice 188 000 Romů. Za předpokladu, že jejich věková struktura je shodná se strukturou zjištěnou při sčítání lidu v roce 2001, kdy 5,53 % populace bylo mladších tří let, bylo v roce 2009 celkem 10 592 romských dětí ve věku do tří let; v České republice bylo v roce 2009 celkem 354 079 dětí ve věku do tří let. Viz: Český statistický úřad, dokument dostupný na adrese: [http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/0C001BB2A3/\\$File/400310007.xls](http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/0C001BB2A3/$File/400310007.xls). Viz také: Nadace Open Society Institute, Žádné údaje žádný pokrok: Shromažďování dat v zemích podílejících se na Dekádě romské inkluze 2005 – 2015 (New York: Open Society Institute, 2010), dokument dostupný na adrese: http://www.soros.org/initiatives/roma/articles_publications/publications/no-data-no-progress-20100628.

⁹⁴ Ve zprávě: *Aktuální informace – Činnost kojeneckých ústavů a domovů pro děti do tří let a dalších zařízení pro děti*. Výroční zprávy za období let 1997 – 2009, dokumenty dostupné na adrese: http://www.uzis.cz/download.php?ctg=20&search_name=kojeneck®ion=100&kind=21&mnu_id=6200.

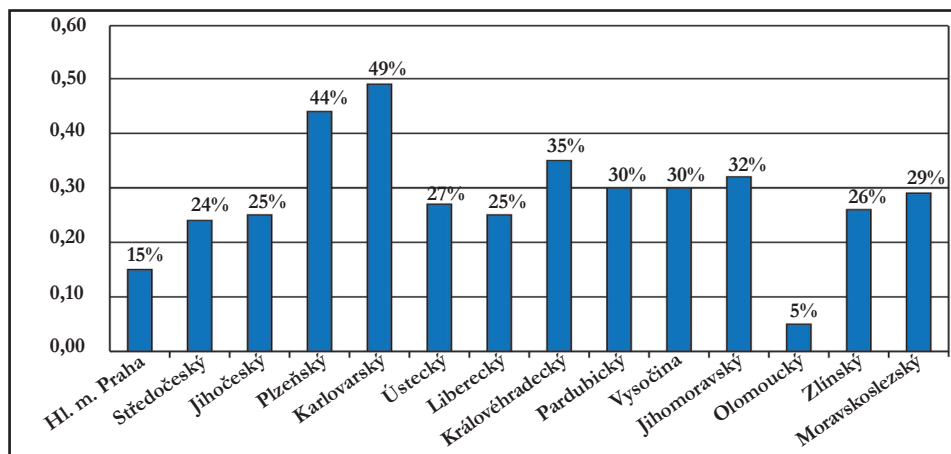
⁹⁵ Mezi dětmi v zařízeních spadajících pod Ministerstvo zdravotnictví romské děti tvořily: 26,9 % v roce 1999, 31,5 % v roce 2000, 28,6 % v roce 2001, 29,9 % v roce 2002, 30,5 % v roce 2003, 28,3 % v roce 2004, 31,8 % v roce 2005, 28,7 % v roce 2006, 27,9 % v roce 2007, 28,3 % v roce 2008 a 30,1 % v roce 2009. Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky (ÚZIS), *Tabulka rozdělení romských dětí v kojeneckých ústavech a domovech pro děti do tří let za období let 1995-2009*. Přehledný dokument je dostupný na adrese: http://www.uzis.cz/download.php?ctg=20&search_name=kojeneck®ion=100&kind=21&mnu_id=6200.

⁹⁶ Vybrané údaje z ročních informačních přehledů dostupné na adrese: http://www.uzis.cz/download.php?ctg=20&search_name=kojeneck®ion=100&kind=21&mnu_id=6200.

pro děti do tří let byli Romové. Počet romských dětí ve věku do tří let v ústavní výchově je tedy desetkrát vyšší než odpovídá poměru Romů vůči celkové populaci.

Počet romských dětí ve věku do tří let v ústavní výchově se v jednotlivých regionech výrazně liší, a dostupné statistiky naznačují, že v posledních 10 letech mezi nejdůležitější faktory umístění dětí do kojeneckých ústavů patří sociální důvody.

Graf 1: Zastoupení romských dětí v kojeneckých ústavech a v domovech pro děti do 3 let podle krajů. Česká republika, 2006. Zdroj: ÚZIS ČR.

Pokud porovnáme poměr romských dětí ve věku do tří let v ústavní péči s odhadovaným počtem sociálně vyloučených Romů v kraji, ukazuje se, že pravděpodobnost, že romské dítě bude umístěno do ústavní péče ve třech krajích s nejvyšším počtem sociálně vyloučených Romů (Praha, Ústecký a Moravskoslezský kraj), je nižší než v ostatních krajích (viz Graf 2).⁹⁷

Graf 3 znázorňuje pravděpodobnost, že romské dítě se v daném kraji dostane do ústavní péče v porovnání s průměrnou pravděpodobností za celou ČR. Graf ukazuje na rozdíly mezi kraji v praxi orgánů sociálně-právní ochrany dětí a pokrytí sociálními službami. To vše má významný vliv na pravděpodobnost, že dítě bude z rodiny odebráno. Například romské dítě žijící ve Středočeském kraji se dostalo dvakrát pravděpodobněji do ústavní péče, než dítě žijící v kraji Libereckém.

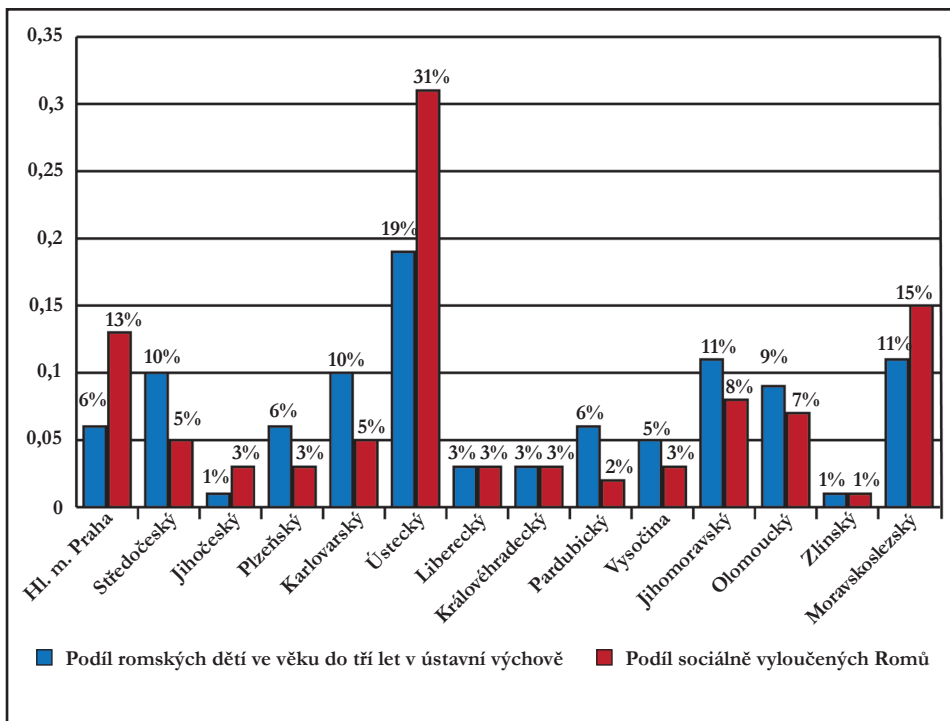
Co se týká dětí starších tří let v ústavní péči, odhady poskytnuté zástupci veřejné správy a NNO naznačují, že romské děti tvoří přibližně 30 – 60 % všech dětí v ústavní péči. Pracovníci sociálně-právní ochrany dětí odhadují, že romské děti představují 50 % dětí v ústavní péči, zatímco odborníci na romskou problematiku odhadují až 60 %.⁹⁸

⁹⁷ Porovnání údajů Ústavu zdravotnických informací a statistiky České republiky (ÚZIS) z roku 2006, *Tabulka rozdělení romských dětí v kojeneckých ústavech a domovech pro děti do tří let za období let 1995-2009*. Přehledný dokument je dostupný na adrese: http://www.uzis.cz/download.php?ctg=20&search_name=kojeneck®ion=100&kind=21&mnu_id=6200 a údaje GAC 2006 data citovaná v práci Ivana Gabala, Karla Čady a Jana Snopka, *Klíč k posílení integrační politiky obcí – sociální vyloučení Romů a česká společnost* (Otevřená společnost: Praha, 2008).

⁹⁸ Rozhovor se soudcem Obvodního soudu pro Prahu 8. Praha, Česká republika: 17. června 2010. Rozhovor se zástupcem Ministerstva zdravotnictví. Praha, Česká republika: 11. června 2010. Rozhovor se zástupcem

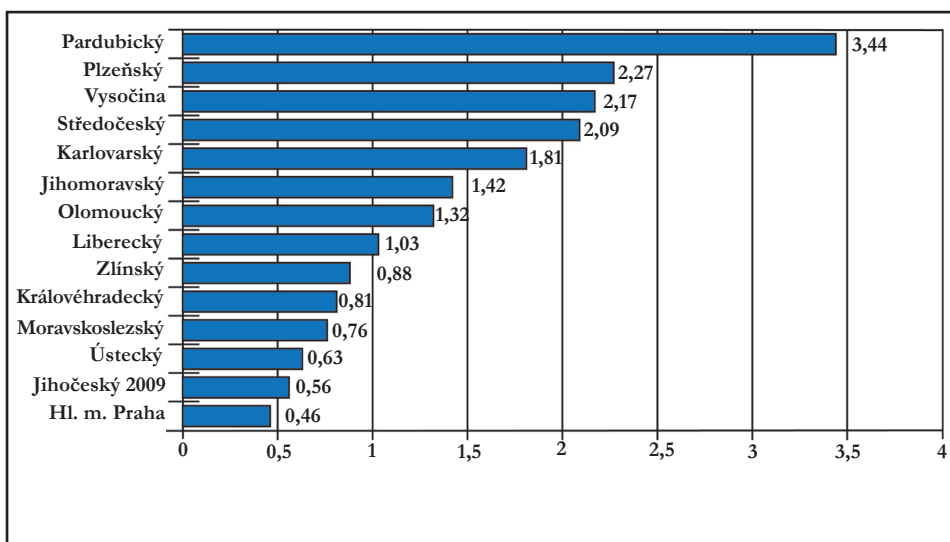
Graf 2: Poměr romských dětí ve věku do tří let v ústavní výchově a poměr sociálně vyloučených Romů v daném kraji.

Zdroj: ÚZIS ČR 2006 a 2009, GAC 2006. N1 = 428; N2 = 69 700

Graf 3: Pravděpodobnost, že romské děti ve věku do tří let v daném kraji budou umístěny do ústavní výchovy v porovnání s průměrem v ČR. Průměr = 1.

Zdroj: ÚZIS 2006 a 2009; GAC 2006

Sedmnáct z 22 dětských domovů, které byly v rámci výzkumu navštíveny, poskytlo následující údaje: 302 dětí (39 %) z celkového počtu 776 dětí žijících v ústavech jsou Romové.⁹⁹ Ve čtyřech krajích – Ústeckém, Karlovarském, Moravskoslezském a Středočeském – ve kterých Romové dosahují vyššího podílu na celkové populaci – bylo romských dětí 279 (44,1 %) z celkového počtu 632. Ve Zlínském kraji, ve kterém Romové tvoří nízké procento populace, bylo romských dětí pouze 35 (24,8 %) z celkového počtu 141 dětí.

7.3 Faktory přispívající k nadreprezentaci romských dětí v ústavní výchově

7.3.1 NEDOSTATEČNÉ SLUŽBY V OBLASTI PREVENCE PRO OHROŽENÉ DĚTI A RODINY

Pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dětí by měli aktivně vyhledávat ohrožené rodiny a pomáhat jim řešit problematické situace. Systém ovšem v tomto ohledu často selhává a preventivní opatření zaměřená na romské rodiny nejsou uplatňována dostatečně. Někteří respondenti uvedli, že pracovníci sociálně-právní ochrany dětí často do sociálně vyloučených romských lokalit nedocházejí. Pak zde ani nemohou poskytovat účinné preventivní služby pro ohrožené rodiny. Zástupce kojeneckého ústavu uvedl:

Volala nám sociální pracovnice z XX, zda máme místo pro dvouleté a tříleté dítě, že mají zprávu od lékařky, že nechodí včas na očkování. Naposledy že tam prý byli v dubnu a byl červen. Tak jsem se ptala, co se tedy tak strašného děje v té rodině, ale ona mi řekla, že bez policajtů tam nepůjde. Takže ona tam vůbec nebyla, ale už by je umíst'ovala do ústavky. No naštěstí tam byla soudkyně nějaká osvícená, tak to nepovolila. Prostě pro OSPOD je to někdy nejrychlejší cesta, jak to vyřešit. Soudci by měli být důslednější. Sociálky mají strach, aby v „jejich obvodu“ neumřelo dítě.¹⁰⁰

Výzkumem bylo zjištěno, že orgán sociálně-právní ochrany dětí jen zřídka zahájí šetření bez vnějšího podnětu. Obecná neschopnost včas uplatnit preventivní opatření v romských rodinách vede k situacím, kdy orgán sociálně-právní ochrany dětí navrhuje umístění dítěte do ústavní výchovy jako první opatření, nikoli až jako poslední možné. Všeobecným problémem je také kvalita lidských zdrojů v orgánech sociálně-právní ochrany dětí a nedostatečná supervize jejich práce (více informací viz oddíl 6.3.1). Výzkumem bylo rovněž zjištěno, že někteří pracovníci sociálně-právní ochrany dětí pohlížejí na všechny děti v jedné rodině stejně, protože nemají dost času a/nebo nevyvinou dostatečné úsilí, aby je vyhodnotili jednotlivě. Romská matka o dopadech takového jednání uvádí:

sdruzení Romodrom. Praha, Česká republika: 20. července 2010. Rozhovor se zástupcem MŠMT. Praha, Česká republika: 21. června 2010. Rozhovor se zástupcem Institutu náhradní rodinné péče. Praha, Česká republika: 7. června 2010. Rozhovor se zástupcem MPSV. Praha, Česká republika: 18. června 2010.

⁹⁹ Údaje vycházejí z údajů poskytnutých řediteli a pracovníky dětských domovů.

¹⁰⁰ Rozhovor se zástupcem kojeneckého ústavu. Ústecký kraj, Česká republika: 25. srpna 2010.

Sociálka je na mě zasedlá. A taky mi ty děti sebrali kvůli tomu, že mám jednoho syna darebného, řekli, že jsou všichni takový. Nechtěla jsem to, vysvětlovala jsem jim to, že jsem dobrá máma, žiju chudobně, ale mám kde bydlet, sice v podnájmu, ale bydlím. Prostě jí vadí, že ten jeden syn zlobí, a hned si myslí, že všechny ostatní děti taky. Prostě dala návrh na toho T. a pak na všechny postupně. Já jsem jí to ale říkala, všechno, ale ne ona prostě, že ten T. je darebněj, tak všichni. Ona pořád říkala, že se to od sebe učeť, tak dala na všechny návrh, Š. (10 let), T. (11 let) a nakonec K. (15 let, v péči otce).¹⁰¹

Výzkum zaznamenal vysokou míru stereotypizace romských rodin z pohledu pracovníků sociálně-právní ochrany dětí, hlavně co se týče pohledu na to, jak romské rodiny nakládají s penězi. Jak uvedlo několik pracovníků sociálně-právní ochrany dětí: „Pro romské rodiny je charakteristické, že nedokážou řádně vyjít s penězi, dostávají se do obrovských dluhů a všeho, co s tím souvisí. Jezdí taxíkem, jezdí nakupovat a nejsou schopni své výdaje zvládat. Hrají na automatech.”¹⁰² Takové předsudky mohou ovlivnit práci a rozhodnutí týkající se rodin, které údajně „nesprávně“ utrácejí peníze, a vést k jejich označení jako rodiny, která není schopna své děti řádně vychovávat.

Výzkum dále zjistil rozdíl v přístupu uplatňovaném pracovníky sociálně-právní ochrany dětí vůči romským a neromským rodinám. Někteří pracovníci sociálně-právní ochrany dětí a jeden soudce tvrdili, že ve snaze vyhnout se nařčení z diskriminace Romů uplatňují odlišné standardy pro posouzení životních podmínek romských dětí:

Že by se jim braly děti víc, nebo jiný metr, to není pravda. Možná spíš naopak ((takže jiný metr ano – pozn. výzkumnice)). Pokud žije deset lidí v jednom bytě, tak spíš jim dítě nechám než u neromských. Problém je, že děti nevychovávat, nedávají jim vědomosti a bývají laxní, odkládají věci na jindy. Jak by někdo řekl „je to v jejich povaze.“ Pravidla ale platí pro všechny stejná.¹⁰³

Jiní vysvětlovali odlišný přístup kulturní citlivostí a uváděli: „není přesně stanoveno, co musí rodiny splňovat, hranice je nastavena u romských rodin jinak, bereme v úvahu, jaké mají tradice, zvyky, dbají na jiné věci, než většina [...]”¹⁰⁴ Tato „kulturní citlivost“ je ovšem mnohými respondenty z dětských domovů, NNO a škol vnímána jako velmi problematická. A to především proto, že je zmiňována takřka výhradně v případech, kdy byla zanedbána prevence v rodině a její situace se tak zhoršila. Mnoho respondentů také uvedlo, že nedostatek zásahů ze strany pracovníků sociálně-právní ochrany dětí lze přičíst strachu z rodiny nebo strachu z toho, že budou obviněni z diskriminace.¹⁰⁵ Romský muž spolupracující s nevládními organizacemi jako terénní sociální pracovník uvádí své obtížné zkušenosti, když se snažil přimět pracovníky sociálně-právní ochrany dětí, aby zasáhli v několika romských rodinách. I přes jeho upozornění pracovnice sociálně-právní ochrany dětí nezasáhla a odůvodňovala to svým

101 Rozhovor s 36letou Romkou, Karlovarský kraj, Česká republika: 21. srpna 2010.

102 Rozhovory se třemi pracovníky sociálně-právní ochrany dětí. Karviná, Česká republika: 25. srpna 2010.

103 Rozhovor se soudcem, který si přál zůstat v anonymitě. Česká republika: 10. července 2010.

104 Rozhovor s pracovníkem sociálně-právní ochrany dětí. Ústí nad Labem, Česká republika: 29. srpna 2010.

105 Rozhovor se zástupcem dětského domova Horní Slavkov. Horní Slavkov, Česká republika: 9. září 2010.

strachem z rodiny; sociální pracovníce reagovala až poté, co romský terénní pracovník podepsal prohlášení, že rodinu nahlásil on, a převzal za to odpovědnost.¹⁰⁶

7.3.2 CHUDOBA A SOUVISEJÍCÍ FAKTORY

Důvody odebrání dětí z rodin uváděné různými skupinami respondentů se významně lišily. Romské rodiny, jejichž děti byly odebrány, uváděly jako nejčastější důvody odebrání špatnou ekonomickou situaci a špatné bytové podmínky, následované rodinnými problémy, špatnou školní docházkou a zdravotními problémy. Pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dětí označili za hlavní důvod pro odebrání dětí z romských rodin špatnou školní docházkou. Mezi dalšími důvody, které uváděli pracovníci OSPOD, bylo zanedbávání péče o děti, opuštění dítěte a v neposlední řadě také problémy s bydlením a chudoba.

Podle romských rodičů, jejichž děti byly umístěny do ústavní výchovy, jsou nejčastějšími důvody odebrání dítěte špatné bytové podmínky, včetně ztráty bydlení z důvodu výpovědi a ztráty dodávek vody nebo elektřiny v bytě. Tyto problémy jsou úzce spojeny se špatnou ekonomickou situací rodiny; nezaměstnanost, zadluženost a nedostatek peněz mohou vést ke ztrátě bydlení a s ním souvisejících základních služeb. Sociální bydlení pro ohrožené rodiny chybí, anebo je jeho kapacita nedostatečná.¹⁰⁷ To je vysoce problematické vzhledem k tomu, že Ústavní soud a Nejvyšší soud svými rozhodnutími potvrdily, že chudoba ani hmotná nouze by neměly být jediným nebo primárním důvodem pro odebrání dítěte (viz oddíl 6.1).

Pracovníci sociálně-právní ochrany dětí v drtivé většině případů nedokáží sociálně vyloučeným romským rodinám nijak pomoci zlepšit jejich bytovou situaci. Často se tak stává, že pokud se rodina ocitla v závažných bytových problémech a pracovníci sociálně-právní ochrany dětí se o tom dozvěděli, děti byly automaticky umístěny do ústavní výchovy. Při realizaci výzkumu bylo detekováno pouze velmi málo případů, kdy byla rodině poskytnuta podpora při řešení bytové situace. V případech, kdy podpora poskytnuta byla, se tak nestalo díky systémovému opatření, ale díky nadstandardnímu nasazení konkrétního pracovníka.¹⁰⁸ V některých případech byl pro matky s dětmi nalezen azylový dům, což vedlo k rozdělení rodiny, jelikož otcové do těchto zařízení obvykle nejsou přijímáni.¹⁰⁹

Výzkum ukázal, že nevyhovující bytové podmínky často souvisejí s rodinnou situací. Většina dětí byla odebrána z domácností s jedním rodičem (obvykle svobodné matce).

¹⁰⁶ Rozhovor se zástupcem Poradny pro občanství, občanská a lidská práva. Středočeský kraj, Česká republika: 30. srpna 2010.

¹⁰⁷ Sociální bydlení není v České republice právně upraveno.

¹⁰⁸ Rozhovor s 45letou Romkou. Ústecký kraj, Česká republika: 16. září 2010. Rozhovor s 40letou Romkou. Ústecký kraj, Česká republika: 16. září 2010.

¹⁰⁹ Některé rodiny uvádí nedostatek azylových domů jako důvod pro stěhování – například z Ústeckého kraje do Liberce, kde jsou v azylových domech volná místa. Rozhovor s 40letou Romkou. Ústecký kraj, Česká republika: 16. září 2010. V Moravskoslezském kraji byl zjištěn jeden příklad pozitivního úsilí orgánu sociálně-právní ochrany dítěte k znovusjednocení rodičů a zabránění umístění dítěte do ústavní péče: „Jedna sociální pracovníce byla hodná, pomohla nám. Byla to mladá dívka. Komunikovala s námi oběma (rodiči), a navštívila otce dětí v jiné domácnosti – přivedla nás (pár) zase dohromady. Pomohla, dobře vycházela s dětmi, dokonce dítě nosila a jedla s námi.“ Rozhovor s 38letou Romkou. Ostrava, Česká republika: 24. srpna 2010.

V těchto případech se svobodné romské matky potýkaly se špatnou bytovou situací, s problémy v soužití s otcem dítěte, případně s následky jeho uvěznění. Rozdělení rodičů často spouští řetězec událostí, které na svém konci vedou k umístění dítěte do ústavní výchovy.

25letá Romka přišla o byt. Její partner ji opustil kvůli jiné ženě a zadlužil ji lichvářům. Žena se třemi dětmi se ocitla v tak špatné situaci, že pracovnice sociálně-právní ochrany dětí navrhla umístění dětí do ústavní péče. Romka souhlasila a podepsala papíry. Kopii si neschovala a je negramotná. Poté, co se znovu dala dohromady s otcem dětí, chtěli své děti v ústavu navštívit, ale nebylo jim to dovoleno.

Zdroj: Rozhovor s 25letou Romkou, Moravskoslezský kraj, Česká republika: 18. srpna 2010.

26letá Romka byla zneužívána svým partnerem, který byl později odsouzen k odnětí svobody z jiných důvodů. Neměla peníze, aby platila nájem za byt, a tak se přestěhovala do azylového domu. Jakmile se zjistilo, že bere drogy, byla z domu vykázána a děti jí byly odebrány a umístěny do ústavu a do výchovy k příbuzným.

Zdroj: Rozhovor s 26letou Romkou, Karlovarský kraj, Česká republika: 21. srpna 2010.

Špatná ekonomická situace také negativně ovlivňuje schopnost rodičů hradit dětem dopravu do školy, což může vést k problémům se školní docházkou: „Čas od času se stalo, že jsme neměli peníze, abych je mohla poslat do školy, na autobus, na svačiny ve škole. Většinou to bylo v období před výplatou sociálních dávek.“¹¹⁰ Vybírání poplatků odrazuje některé romské rodiny od toho, aby své děti umístily do středisek výchovné péče či diagnostického ústavu, kde by se jim dostalo potřebné podpory. Chudoba navíc také znemožňuje některým romským rodinám, aby pravidelně navštěvovaly své děti umístěné v ústavech, nebo aby si je pravidelně braly domů. To snižuje šance na opětovné sjednocení rodiny. Romští rodiče, kteří nejsou schopni hradit povinný příspěvek na úhradu péče o dítě umístěné v ústavní výchově (viz oddíl 6.2), také čelí trestnímu stíhání kvůli zanedbání vyživovací povinnosti, což ještě více snižuje šance na opětovné sjednocení rodiny.¹¹¹

7.3.3 NÍZKÉ PRÁVNÍ POVĚDOMÍ A ABSENCE PRÁVNÍHO ZASTOUPENÍ

Kromě problémů souvisejících se soudními řízeními, které jsou popsány v oddíle 6.3.2 této zprávy, výzkum dále ukázal, že si romské rodiny často neuvědomují svá práva a povinnosti a nevědí, co by měly udělat, aby zabránily umístění svého dítěte do ústavní výchovy. Romští rodiče, kteří žijí v podmínkách sociálního vyloučení, nemají zkušenost s procedurami, které jsou pro orgány veřejné správy rutinou, a proto mohou někdy souhlasit s nějakým postupem, aniž by jim byly pro jejich rozhodnutí poskytnuty adekvátní informace. Ve dvou případech, které byly zdokumentovány v rámci výzkumu, podepsaly matky dokumenty, podle kterých své děti opouštějí, ale jejich druhové, ani širší rodina s tím nesouhlasili; v obou případech matky později svého rozhodnutí litovaly. Pět romských matek uvedlo, že byly pracovníky

¹¹⁰ Rozhovor s 36letou Romkou, Karlovarský kraj, Česká republika: 21. srpna 2010.

¹¹¹ Trestní zákoník, § 196.

povinnosti pracovníků sociálně-právní ochrany dětí v otázce zájmu opětovného sjednocení rodin, nicméně tyto povinnosti nejsou podrobněji popsány a jejich plnění není kontrolováno. Také nejsou stanoveny žádné sankce pro pracovníky sociálně-právní ochrany dětí, pokud rodinám dostatečnou podporu neposkytují.

Někteří zástupci zařízení ústavní výchovy v rozhovorech uvedli, že pro opětovné sjednocení rodiny nic nedělají, protože jejich primárním cílem je děti vychovat a cokoli dalšího je nad rámec možností jejich zaměstnanců.¹¹⁶ Záleží na konkrétním zařízení, zda zavede programy na podporu návratu dětí do jejich rodin, ať už samostatně nebo ve spolupráci s NNO. Komunikace mezi pracovníky dětských domovů a rodiči dětí umístěných v ústavech bývá sporadická, což negativně ovlivňuje šance dítěte na návrat do rodinného prostředí. Zaměstnanci zařízení ústavní výchovy obvykle romské rodiče hodnotí velmi kriticky a vnímají je jako příčinu špatné situace dítěte:

V dětském domově se romské děti naučí běžným návykům, ale jakmile přijdou do puberty, okamžitě je ztratí. Dají se k partě, naleznou si své, Romy. Mají rozsáhlé sociální sítě a ty je v okamžiku, kdy opustí dětský domov, pohltnou a spadnou do stejného způsobu života. Systém využívání dávek, systém romské rodiny s mnoha dětmi, která žije z dávek. Pojem o zodpovědnosti a řádu se jim vnucuje zvenčí, dokud je nad nimi dohled, v dětském domově, tak se chovají zodpovědně, jsou čistotní atd. Jakmile se ale ocitnou ve svém prostředí, opět se vrátí ke svému způsobu života.¹¹⁷

Dále bylo zjištěno, že soudci, kteří by měli případy odebraných dětí jednou za šest měsíců přezkoumávat, nemají kapacitu udržet osobní kontakt s ústavem, a proto případy sledují především prostřednictvím zpráv předložených pracovníky sociálně-právní ochrany dětí. Rozhodnutí soudu jsou proto ovlivněna kvalitou práce orgánů sociálně-právní ochrany dětí.¹¹⁸ Kurátor z Moravskoslezského kraje uvedl, že nikdy nezažil návrat dítěte z ústavní péče do rodiny, i když se situace rodiny zlepšila a vše bylo již v pořádku.¹¹⁹

Většina pracovníků sociálně-právní ochrany dětí dotazovaných v rámci výzkumu se domnívalo, že návrat romských dětí do jejich biologických rodin je nepravděpodobný. Někteří zástupci dětských domovů uvedli konstatování typu „S rodinou spolupracujeme, projeví-li zájem,¹²⁰ spíše, než aby prohlásili, že s rodinami spolupracují, protože je to důležitou součástí jejich role. Jiní uvedli: „Ani rodiny, které si své děti pravidelně berou domů na prázdniny, nedokáží zajistit takové prostředí, aby se děti mohly vrátit. Každá rodina by potřebovala zvláštní sociální péči, což by znamenalo příliš mnoho sociálních pracovníků. Sociálních pracovníků nikdy nebude dostatek, proto je pro stát jednodušší ponechat děti v ústavech.“¹²¹

116 Rozhovor s ředitelem dětského domova Paprsek. Mariánské lázně, Česká republika: 2. září 2010.

117 Rozhovor s vychovatelem v dětském domově. Karlovarský kraj, Česká republika: 4. září 2010.

118 Rozhovor se soudcem Obvodního soudu pro Prahu 8. Praha, Česká republika: 17. června 2010.

119 Rozhovor s kurátorem pro děti a mládež Magistrátu města Karviná. Karviná, Česká republika: 25. srpna 2010.

120 Rozhovor s ředitelem kojeneckého ústavu. Bystřice pod Hostýnem, Česká republika: 27. srpna 2010.

121 Rozhovor s pracovníky sociálně-právní ochrany dětí. Karviná, Česká republika: 25. srpna 2010.

Někteří respondenti uvedli, že romské děti se nemohou vracet do svých rodin, protože do ústavní péče se dostávají v důsledku závažných materiálních problémů. Je velmi obtížné pomoci rodině překonat strukturální chudobu a zlepšit její situaci na úroveň, na které by se mohla odpovídajícím způsobem starat o dítě. Nevyhovující bytová situace rodin byla detekována jako překážka návratu dětí do rodiny, stejně jako špatná finanční situace rodiny. Kvůli špatné ekonomické situaci některé děti nemohou své rodiče ani navštěvovat a udržovat rodinné vztahy, což ještě více snižuje možnost opětovného sjednocení rodiny.¹²²

122 Rozhovor se 42letou Romkou. Radvanice, Moravskoslezský kraj, Česká republika: 18. srpna 2010.

8 Romské děti v ústavní péči

8.1 Špatné zacházení s romskými dětmi a diskriminace

Český systém sociálně-právní ochrany dětí na úrovni legislativní a koncepční neobsahuje přímé diskriminační prvky. Nicméně s přihlédnutím k jeho všeobecným nedostatkům by se pozornost měla zaměřit na možnou nepřímou, systematickou diskriminaci. Romské děti jako příslušníci nejzranitelnější a nejvíce opomíjené menšiny v České republice jsou nedostatky systému sociálně-právní ochrany dětí nepřiměřeně negativně postiženy.¹²³

Výsledky výzkumu naznačují, že některé romské děti jsou v době svého pobytu v ústavní péči vystaveny různým formám diskriminace. V rámci výzkumu byly zdokumentovány také případy špatného zacházení s romskými dětmi ze strany jejich vychovatelů.

Výzkum v zařízeních ústavní péče nezjistil žádné případy diskriminace v oblasti materiálního zabezpečení dětí z důvodu jejich etnické příslušnosti, ani etnickou segregaci dětí v zařízeních. Romské děti nejsou v navštívených dětských domovech od dětí neromských nijak oddělovány a mají stejný přístup ke službám a vybavení ústavu. Nicméně někteří respondenti uvedli, že romské děti v ústavní péči jsou vystaveny etnické diskriminaci.

Romské děti z několika dětských domovů uvedly, že se setkaly s otevřenými rasistickými poznámkami o Romech ze strany pracovníků domova, a některé děti uvedly šikanu kvůli své etnicitě ze strany ostatních dětí v zařízení: „Bývalý ředitel byl rasista, neměl rád Cigány. Mlátil malé děti. Ředitel dětem nadával „cikáni z Wolkerky“ [ulice v centru Chebu proslulá prostitucí a prodejem drog]. Očerňoval rodiče romských dětí, jejich matky nazýval šlapky..“ Děti si stěžovaly u zástupkyně ředitele, ta však byla jeho partnerkou, takže se nic nezměnilo. Obracely se na sociální pracovnice OSPODu, ty slíbily, že problém budou řešit, nic se nestalo. Ústav navštívili pravděpodobně pracovníci NNO, „něco jako Vy“, situace se nezměnila. Situace se zlepšila, až když ředitel odešel do důchodu.¹²⁴

Systematická diskriminace, které čelí romské děti ve vzdělávacím systému, úzce souvisí s umístěním dětí v ústavní péči do škol, které jsou s ústavem spojeny. Nepřiměřeně vysoké množství dětí žijících v navštívených dětských domovech docházelo do škol pro děti s lehkým mentálním postižením. Mnoho romských dětí v ústavní péči je umístěno do škol, které působí přímo v rámci ústavního zařízení a nabízejí pouze redukováný vzdělávací program pro děti s lehkým mentálním postižením. Jedno romské dítě uvedlo: „Skoro nic jsme se tam nenaučili. [...] Kdybych měl jít do normální základní školy, propadl bych.“¹²⁵

123 Rozhovor se zástupcem Střediska náhradní rodinné péče. Praha, Česká republika: 7. června 2010.

124 Rozhovory se skupinou romských dětí z dětského domova ve věku 15 – 17 let a další skupinou ve věku 17-20 let. Karlovarský kraj, Česká republika: 3. září 2010.

125 Rozhovor s romským chlapcem žijícím v ústavním zařízení. Moravskoslezský kraj, Česká republika: 23. října 2010.

Většina romských dětí v ústavní výchově trpí netečností pracovníků ústavu vůči špatnému zacházení a nevidí žádný způsob, jak mu čelit.¹²⁶ Romské děti při rozhovoru vyprávěly, že skupina převážně romských dětí byla zbита několika učiteli, kteří se na školním výletě opili. Děti to ohlásily řediteli domova, ale nic se nestalo. Pak byly údajně zbity ještě jednou, protože na učitele věděly „ošklivé věci“.¹²⁷

8.2 Ztráta etnické identity

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí výslovně nezmiňuje respekt k etnické příslušnosti dítěte, nicméně tato povinnost vyplývá z jiných relevantních právních norem.¹²⁸ Metodické doporučení MPSV stanoví, že při vyhodnocování situace dítěte se přihlíží ke kulturnímu, náboženskému a rasovému zázemí dítěte.¹²⁹ Vztah mezi dětskými domovy a rodiči a způsob, jakým se romské děti dozvídají o své rodině a etnickém původu, však nejsou adekvátně řešeny.

Dětské domovy nepodporují rozvoj romské identity. Děti se neučí o romské kultuře, historii nebo jazyce; v dětských domovech nepotkají romské vzory. Absolutní většina pracovníků dětských domovů nejsou Romové: v 21 dětských domovech, které byly v rámci terénního výzkumu navštíveny, působila pouze jedna romská vychovatelka. I to může být významnou překážkou rozvoje pozitivní etnické identity romských dětí v dětských domovech.

Ředitel jednoho dětského domova popisoval, jak dětský domov podporuje povědomí o romské kultuře: „Běžnou součástí pobytu v domově je četba časopisů, a to i romských časopisů. V rámci školní a mimoškolní výchovy muzikoterapie se účastníme přehlídky romských písní a tanců (Kopřivnice). Jak dalece se děti mohou dostat k věcem, kterým rozumí – romská kultura, romština – je to trochu v protikladu k naší koncepci, kterou je plná integrace. Naší snahou je děti začlenit, neoddělujeme romské a české děti.“

Zdroj: Rozhovor s ředitelem dětského domova. Horní Těrlicko, Česká republika: 23. srpna 2010.

Většina dětí slyší od vychovatelů o Romech pouze tehdy, když jsou odrazovány od toho, aby se chovaly jako „Cikáni“, až opustí ústavní zařízení. Na základě rozhovorů realizovaných v průběhu výzkumu se zdá, že celkovým směřováním v této oblasti je převýchova romských dětí k jejich plné integraci do většinové společnosti, nabývající ovšem v praxi některých ústavních zařízení podoby asimilace. Jedno romské dítě žijící v ústavním zařízení vzpomíná: „Znám hodně Romů, znám některý, který se umějí slušně chovat a jiný, který dělají bordel všude. Naš vychovatel dělal večer sezení naší skupiny, povídal o Romech, jak se chovají a jak my se třeba nemáme chovat.“¹³⁰

¹²⁶ Rozhovor se skupinou romských dětí z dětského domova ve věku 15 – 18 let. Karlovarský kraj, Česká republika: 9. září 2010.

¹²⁷ Rozhovor se skupinou romských dětí z dětského domova ve věku 15 – 18 let. Karlovarský kraj, Česká republika: 9. září 2010.

¹²⁸ Článek 7(1) Listiny základních práv zaručuje nedotknutelnost osoby a jejího soukromí. Omezeny mohou být pouze v případech stanovených zákonem. V souladu s Článkem 10(1) má každý právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost. Respektování etnické příslušnosti a kultury je podmínkou základního práva na lidskou důstojnost, osobnost a soukromí.

¹²⁹ MPSV, Metodické doporučení č. 2/2009, bod. 1.3.

¹³⁰ Rozhovor s 15letou Romkou. Ústecký kraj, Česká republika: 26. srpna 2010.

9 Osvojení a vliv etnické identity

Pro mnoho dětí, které vstupují do ústavní péče, je osvojení jedinou cestou, jak se z ústavního prostředí vymanit. Míra opětovného sjednocení rodiny u dětí umístěných do ústavní výchovy je obecně nízká. U romských dětí výrazně snižují šance na osvojení předsudky žadatelů o adopci, předsudky jejich okolí, ale i pracovníků, kteří adopce zprostředkovávají. V průběhu výzkumu orgány zprostředkovávající osvojení uvedly, že mnozí potenciální adoptivní rodiče nejsou ochotni adoptovat romské děti. Ochránci práv dětí dále uvedli, že romské páry, které nemohou mít vlastní biologické děti, se obvykle rozejdou, a proto nežádají o adopci dětí.¹³¹

Nízký počet romských dětí adoptovaných v ČR se také přičítá jejich údajně nízkému zastoupení v systému osvojení, jelikož děti často zůstávají právně svázané s biologickými rodiči. Jeden respondent uvedl: „Jejich rodiče je neopouští. Matka se někde ztratí; možná shání peníze, ale plánuje si své děti vzít zpět. To je důvod, proč většina z nich zůstává v dětských domovech.“¹³²

Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí uvádí, že děti, které jsou osvojeny rodiči ze zahraničí, jsou často romského původu.¹³³

131 Rozhovor se zástupcem Střediska náhradní rodinné péče. Praha, Česká republika: 7. června 2010. Rozhovor se zástupcem Ministerstva práce a sociálních věcí, Praha, Česká republika: 18. června 2010. Rozhovor se zástupcem Ministerstva zdravotnictví. Praha, Česká republika: 11. června 2010. V souladu s komentářem k Zákonu o rodině: „V některých případech není zájem dětí adoptovat kvůli jejich etnickému původu.“ Viz: M. Hrušáková, *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání (Praha: C.H. Beck, 2009), str. 305.

132 Rozhovor se sociálním pracovníkem NNO. Praha, Česká republika: 17. srpna 2010.

133 Média uvádí, že Úřad zprostředkoval v posledních deseti letech mezinárodní osvojení 323 dětí, z nichž většina byli údajně Romové. Viz: “Ochránce bílého Česka: Rasismus je přirozený”, *Lidovky.cz*, 15. července 2010, článek dostupný na adrese: http://www.lidovky.cz/ochrance-bileho-ceska-rasismus-je-prirozeny-fz9-/ln_domov.asp?c=A100715_170556_ln_domov_kim.

10 Romské děti v ústavní péči a zdravotní postižení

Domovy pro osoby se zdravotním postižením jsou součástí sítě poskytovatelů sociálních služeb; zdravotně postižené děti mohou být umístěny do těchto zařízení. Místní orgány sociálně-právní ochrany dětí by v rámci své preventivní činnosti měly informovat rodiče o službách přímé podpory rodin s postiženými dětmi tak, aby dítě mohlo zůstat ve své rodině.

Rodiče dítěte se zdravotním postižením, kteří nejsou schopni zabezpečit potřeby svého dítěte, mohou požádat, aby dítě bylo umístěno do domova pro osoby se zdravotním postižením. Podle dostupných informací pobývá většina dětí v domovech pro osoby se zdravotním postižením dobrovolně.¹³⁴ V rámci výzkumu pro tuto studii zástupce MPSV potvrdil: „V domovech pro osoby se zdravotním postižením je jen velmi málo dětí s nařízenou ústavní výchovou. Ve většině případů tam děti pobývají na žádost rodičů, především pokud je dítě těžce tělesně/duševně postižené a pokud rodiče nemohou o dítě pečovat.“¹³⁵

Soudce z Ostravy uvedl, že romské matky umístí ují své děti do ústavní péče častěji než neromské matky, protože jejich možnosti starat se o postižené děti jsou omezené.¹³⁶ Běžný odhad poměru postižených romských dětí v ústavních zařízeních je přibližně 50 % z celkového počtu postižených dětí, což je přibližně o 10 % více než odhadovaný celkový poměr romských dětí v ústavní péči.¹³⁷ Většina dětí je diagnostikována s psycho-sociálním postižením (lehké mentální postižení, porucha chování, emocionální nebo sociální deprivace), což podle mínění velkého počtu zástupců ústavů může úzce souviset s nepodněným sociálním prostředím v biologické rodině dítěte, anebo s dlouhodobým pobytem v ústavní péči v raném věku. Nejčastější diagnózou je lehké mentální postižení, porucha pozornosti s hyperaktivitou a další psychické problémy.¹³⁸

Z rozhovorů v rámci výzkumu vyplynulo, že postižení samo o sobě nebývá důvodem pro umístění dítěte do zařízení ústavní péče; spíše to je neschopnost rodiny postarat se o postižené dítě podle standardů orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Postižení je pouze jedním z faktorů, které činí péči o dítě nesmírně náročnou, a není tudíž v možnostech rodin se slabým ekonomickým a sociálním potenciálem péči zvládnout samostatně bez odpovídající podpory. Potřebná asistence je často nad možnosti pracovníků sociálně-právní ochrany dětí.

Odborníci na ochranu dětí v České republice uvádějí, že možnosti umístění dětí označených jako duševně postižené, především pak romských dětí s duševní poruchou, jsou značně omezené. Uvádějí, že jedinými reálně dostupnými možnostmi, kam postižené děti umístit,

¹³⁴ V roce 2008 pobývalo v domovech pro osoby s tělesným postižením přibližně 11 000 až 12 000 dětí, většina z nich na žádost jejich zákonných zástupců. Viz: <http://www.mpsv.cz/cs/7513>.

¹³⁵ Rozhovor se zástupcem MPSV. Praha, Česká republika: 18. června 2010.

¹³⁶ Rozhovor se soudcem. Ostrava-Poruba, Česká republika: 16. srpna 2010.

¹³⁷ Rozhovor se zástupcem dětského domova. Horní Slavkov, Česká republika: 9. září 2010.

¹³⁸ *Ibid.*

je ústavní výchova nebo mezinárodní osvojení; osvojení v tuzemsku a pěstounská péče není v praxi rozšířená. Romská koordinátorka z Ústeckého kraje shrnuje: „Nikdo nechce adoptovat postižené dítě, bez ohledu na to, zda je romské či nikoliv [...] Všichni chtějí pokud možno zdravé, bílé, modrooké a blondřaté miminko,”¹³⁹ a dodává, že mezinárodní osvojení je pro postižené dítě nejpravděpodobnější variantou.

¹³⁹ Rozhovor s romským koordinátorem v Ústeckém kraji. Ústí nad Labem, Česká republika: 29. července 2010.

11 Závěry

Romské děti v České republice jsou v systému sociálně-právní ochrany dětí znevýhodněny. Jsou také nadreprezentovány v systému ústavní péče.

Přispívají k tomu mnohé faktory. Česká právní úprava sociálně-právní ochrany dětí je roztržena do několika zákonů a odpovědnost za sociálně-právní ochranu dětí je rozmělněna mezi několik ministerstev. Příslušná legislativní a koncepční terminologie není jednotná a není dostatečně definována. Chybí právní definice ohroženého dítěte, právně závazná pravidla pro posouzení ohrožení dítěte, zákonná definice nepřijatelných důvodů pro umístění dítěte mimo rodinu nebo měřitelná odpovědnost za prevenci ze strany orgánů sociálně-právní ochrany dítěte.

Úsilí o transformaci systému sociálně-právní ochrany dětí se obvykle zaměřuje na systém jako takový, bez zohlednění postavení romských dětí jako skupiny, která je v systému sociálně-právní ochrany dětí nadměrně zastoupena a znevýhodněna. Orgány státní správy se na postavení romských dětí v ústavní výchově doposud nezaměřovaly dostatečně.

V systému sociálně-právní ochrany dětí se neshromažďují data o etnicitě dětí starších tří let. Zpracování osobních údajů, které jsou orgány sociálně-právní ochrany dětí shromažďovány, není jednotné a není průběžně monitorováno.

Preventivní sociální práce, která by zabránila odebrání dítěte z rodiny, není dostatečná, a to zejména vzhledem k problémům, se kterými se potýkají romské rodiny na okraji společnosti. Supervize nad pracovníky sociálně-právní ochrany není nijak právně zakotvena a nefunguje ani v praxi. Počet pracovníků sociálně-právní ochrany dětí je nedostatečný v poměru k počtu rodin, které potřebují pomoc. Preventivní činnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí se v současné době zaměřuje výhradně na nezpůsobilost rodičů pečovat o dítě nebo na problémy v chování dítěte, případně na poradenství v základních materiálních otázkách (sociální dávky). Není zaveden žádný systém sankcí, které by postihovaly sociální pracovníky, soudce a zařízení ústavní péče za nedostatečnou práci s rodinami za účelem opětovného a co nejrychlejšího navrácení dítěte do jeho rodiny.

Problémy, jimž čelí velký počet romských rodin v České republice, jako jsou strukturální chudoba, špatná bytová situace, nezaměstnanost, předluženost a problémy související s neúplnou rodinou, jsou jen velmi zřídka účinně řešeny a často vedou k odebrání dítěte. To je alarmující, jelikož Ústavní soud České republiky i Nejvyšší soud potvrdily, že odebrání dítěte z těchto důvodů je nepřijatelné.

Legislativa nestanovuje orgánům sociálně-právní ochrany dětí ani jiným institucím veřejné správy výslovnou povinnost informovat rodiče, jejichž děti byly odebrány do ústavní péče, nebo u nichž odebrání hrozí, o jejich právech a poskytnout jim právní podporu. Nízké právní povědomí znevýhodňuje romské rodiny v příslušných soudních řízeních.

Sociální práce s romskými rodinami, jejichž děti jsou v ústavní péči, je naprosto nedostatečná a mnoho pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí této práci nepřikládá zásadní význam. Postavení postižených rodin se tudíž jen zřídka zlepšuje natolik, aby se jejich děti mohly vrátit domů.

Přestože materiální podmínky poskytované romským a neromským dětem v dětských domovech jsou podle respondentů shodné, romské děti v ústavní péči zažívají různé problémy, z nichž některé mohou být důsledkem diskriminujících postojů a předsudků mezi pracovníky dětských domovů.

V rámci systému sociálně-právní ochrany dětí neexistuje žádná zákonná povinnost podporovat rozvoj etnické identity dítěte a jen velmi málo dětských domovů nabízí programy, které ji podporují.

Pravděpodobnost, že romské děti budou v České republice osvojeny, je nižší než u neromských dětí, a to právě kvůli jejich etnickému původu. Více romských dětí bylo osvojeno do zahraničí. Dále byla u mnoha romských dětí v systému sociálně-právní ochrany dětí diagnostikována určitá forma postižení, což negativně ovlivňuje jejich možnosti vzdělávání a šance na osvojení.

Pro romské děti je obtížné nebo zcela nemožné vymanit se ze stávajícího systému, což znamená, že většina z nich setrvá v ústavní péči až do své zletilosti.

12 Doporučení

Na základě zjištění tohoto výzkumu doporučujeme české vládě:

- doplnit stávající zákonnou úpravu tak, aby obsahovala definici důležitých pojmů, jako je ohrožené dítě a také výčet důvodů, pro které dítě nesmí být umístěno do ústavní výchovy;
- vypracovat a přijmout podrobné metodické pokyny pro vyhodnocování míry ohrožení dítěte;
- systematicky a pravidelně (jednou ročně) shromažďovat data členěná dle etnicity s cílem identifikovat vzorce nepřímé diskriminace romských dětí a měřit pozitivní pokrok;
- zlepšit spolupráci mezi ministerstvy a ostatními odpovědnými orgány veřejné správy v souladu s plánem transformace péče o ohrožené děti, s výslovným důrazem na situaci romských dětí;
- zavést vynutitelnou povinnost obcí, aby přispívaly na finanční náklady ústavní výchovy dětí;
- zavést povinné právní zastoupení pro rodiče v soudních řízeních ohledně umístění jejich dítěte do ústavní výchovy (v případech, kdy je to potřebné, bezplatně); finančně podporovat nestátní neziskové organizace a další instituce, které tuto podporu budou poskytovat; zajistit rovnocennou účast rodičů, učitelů a dalších relevantních účastníků na soudním řízení, aby bylo zajištěno vyvážené posouzení situace;
- stanovit priority financování s cílem zvýšit počet pracovníků sociálně-právní ochrany dětí na místní úrovni, aby tak bylo možné zajistit účinné preventivní a poradenské služby pro celou rodinu;
- institucionálně oddělit kontrolní a podpůrnou roli orgánů sociálně-právní ochrany dětí a rozdělit tyto role mezi různé subjekty;
- zavést celoživotní profesní vzdělávání sociálních pracovníků;
- zavést odborný dohled nad činností sociálních pracovníků a jejich hodnocení;
- systematicky sledovat školní docházku dětí a informovat rodiče, pokud jejich děti nechodí do školy;
- zavést povinné programy usnadňující návrat dětí do rodin ve všech zařízeních ústavní péče a přidělit potřebné finanční zdroje pro jejich realizaci; individuální plány by měly obsahovat měřitelné cíle, konkrétní kroky a časový rámec pro každý zúčastněný subjekt (včetně orgánů sociálně-právní ochrany dětí, rodičů, sociálních pracovníků, zástupců obcí odpovědných za sociální bydlení atd.); zvážit, zda by tyto plány neměly být součástí závazných soudních rozhodnutí o odebrání dítěte;
- poskytnout finanční i jinou podporu chudým romským rodinám, která by jim umožnila zlepšit situaci domácnosti a udržovat kontakt s dětmi v ústavní péči; přidělovat dávky státní sociální podpory a hmotné nouze rodinám pro děti za každý den, který děti umístěné v ústavní péči stráví doma; vyčlenit zdroje na podporu těch rodin, které by chtěly využít programy prevence odebrání dítěte a řešit problémy s chováním dětí;

- zavést programy afirmativní akce s cílem zvýšit počet romských odborníků zaměstnaných v systému sociálně-právní ochrany dětí, aby bylo dosaženo rovnovážného poměru ve vztahu k populaci zařízení ústavní péče;
- vést informační kampaně zaměřené na děti v ústavní péči s cílem rozšířit jejich povědomí o orgánech veřejné správy a dalších subjektech (Ombudsman, NNO, ministerstva atd.), které jim mohou pomoci s problémy, se kterými si jejich vychovatelé neporadí; řádně vyšetřovat a trestat všechny případy špatného zacházení a diskriminace romských dětí;
- zajistit romským i neromským dětem vzdělání v oblasti romské kultury, historie a jazyka a příležitost setkávat se s romskými odborníky jako pozitivními vzory;
- zvýšit počet pěstounů, kteří jsou ochotni starat se přednostně o romské děti; propagovat pěstounskou péči a adopci mezi romskými rodinami;
- zajistit povinné školení v oblasti boje proti diskriminaci a zvyšování multikulturního povědomí pro všechny potenciální pěstouny nebo adoptivní rodiče, pracovníky sociálně-právní ochrany dětí a zařízení poskytující ústavní péči;
- pravidelně prověřovat veškeré diagnózy romských dětí s diagnostikovaným lehkým mentálním postižením v zařízeních ústavní péče a integrovat je do běžných škol, které vyučují dle standardního vzdělávacího programu.

13 Vybraná bibliografie

Výbor OSN pro práva dítěte, *Závěrečná zjištění: Česká republika* (18. března 2003), dokument dostupný na adrese: <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/8d1d33234e16f309c1256d2b004a7845?Opendocument>.

Výbor OSN pro odstranění rasové diskriminace, *Závěrečná zjištění: Česká republika* (11. dubna 2007), dokument dostupný na adrese: <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/ae54ef3262caca6c12572ed004a2b20?Opendocument>.

Eurochild, *Zpráva Eurochild – Děti v náhradní péči* (leden 2010), dokument dostupný na adrese: <http://www.eurochild.org/en/policy-action/children-in-alternative-care/index.html>.

Agentura Evropské unie pro základní práva, *Menšiny Evropské unie a průzkum diskriminace: Zpráva o hlavních výsledcích* (2009), dokument dostupný na adrese: http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/eumidis_mainreport_conference-edition_en_.pdf.

Agentura Evropské unie pro základní práva, *Zaměřeno na údaje: Romové* (2009), dokument dostupný na adrese: http://www.fra.europa.eu/fraWebsite/eu-midis/eumidis_roma_en.htm.

Hana Škodová, “Plošná rodičovská v ohrožení“, *Hospodářské noviny*, 12. října 2010.

Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky, „Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let a dalších zařízení pro děti v roce 2009“, *Aktuální informace 13*, Praha, 11. května 2010.

Ivan Gabal, Karel Čada, Jan Snopek, *Klíč ke posílení Integrovaní politiky obcí – sociální vyloučení Romů a česká společnost* (Otevřená společnost: Praha, 2008).

Karel Červenka, “Skupinová solidarita a etnizace deviantního chování ve výchovných institucích. Poznámky k etnický definovaným aspektům inkluze tzv. problémové mládeže.“ in *Etnická různost a občanská jednota.*, ed. Marada, Radim, (Brno: CDK, 2006).

Kazimír Večerka et al, *Sociálně patologické jevy u dětí* (Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000), dokument dostupný na adrese: <http://www.ok.cz/iksp/docs/252.pdf>.

M. Svobodová, J. Kovařík, P. Niederle, *Cikánské děti v náhradní rodinné péči* (Praha: MPSV, 1981), citováno v dokumentu Střediska náhradní rodinné péče, *Romské děti žijící mimo vlastní rodinu* (Praha: SNRP, 2007).

Úřad vlády České republiky, Rada vlády České republiky pro záležitosti romské komunity, Romská populace a zdraví – *Sastipen* (2009), dokument dostupný na adrese: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Sastipen.pdf>.

Úřad vlády České republiky, Rada vlády České republiky pro záležitosti romské komunity, *Dlouhodobý monitoring situace romských lokalit – České lokality* (2009), dokument dostupný na adrese: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/dlouhodoby-monitoring-situace-romskych-lokalit—ceske-lokality-70628/>.

Úřad vlády České republiky, Rada vlády České republiky pro záležitosti romské komunity, *Zpráva o naplňování Dekády romské inkluze 2005 – 2015* (2009), dokument dostupný na adrese: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-naplnovani-dekady-romske-inkluze-2005-2015-v-roce-2008-60571/>.

Úřad vlády České republiky, Rada vlády České republiky pro záležitosti romské komunity, *Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2009* (2010), dokument dostupný na adrese: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romskych-komunit-v-ceske-republice-za-rok-2009-73886/>.

Úřad vlády České republiky, Rada vlády České republiky pro záležitosti romské komunity, *Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2008* (2009), dokument dostupný na adrese: http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/archiv/zpravy/*kopie-1-zprava-o-stavu-romskych-komunit-v-ceske-republice-za-rok-2005-63158/.

Úřad vlády České republiky, Rada vlády pro lidská práva, *Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2009* (2010), dokument dostupný na adrese: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-lidska-prava-cr/zprava-o-stavu-lidskych-prav-v-cr-v-roce-2009-74864/>.

Úřad vlády České republiky, Rada vlády pro lidská práva, *Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2008* (2009), dokument dostupný na adrese: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-lidska-prava-cr/zprava-o-stavu-lidskych-prav-v-ceske-republice-v-roce-2008-58547/>.

Úřad vlády České republiky, Rada vlády pro národnostní menšiny, *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2009* (2010), dokument dostupný na adrese: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/dokumenty/dokumenty-rady/zprava-o-situaci-narodnostnich-mensin-v-ceske-republice-za-rok-2009-73099/>.

Úřad vlády České republiky, Rada vlády pro národnostní menšiny, *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2008* (2009), dokument dostupný na adrese: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/dokumenty/dokumenty-rady/zprava-o-situaci-narodnostnich-mensin-v-ceske-republice-za-rok-2008-english-summary-61323/>.

Nadace Open Society Institute, *Žádné údaje žádný pokrok: Shromažďování údajů v zemích podléhajících se na Dekádě romské inkluze 2005 – 2015* (New York: Open Society Institute, 2010), dokument dostupný na adrese: http://www.soros.org/initiatives/roma/articles_publications/publications/no-data-no-progress-20100628/no-data-no-progress-20100628.pdf.

Tereza Boučková, *Rok kobouta* (Praha: Odeon, 2008).

Tereza Špidlenová a Klára Vomastková, „Lokalita Jesenicko“, v *Dlouhodobý monitoring situace sociálně vyloučených romských komunit: Moravské lokality*, editor Irena Kašparová, Štěpán Ripka, Kateřina S. Janků (Praha: Úřad vlády ČR, 2008).

Zbyněk Gabriel a Tomáš Novák, *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči* (Praha: Grada, 2008).

Evropské centrum pro práva Romů (European Roma Rights Centre, ERRC) je mezinárodní organizace veřejného zájmu, která bojuje proti rasismu vůči Romům a zneužívání lidských práv Romů. Přístup ERRC zahrnuje strategická vyjednávání, mezinárodní obhajobu, výzkum a vývoj v oblasti předpisů a školení romských aktivistů. ERRC je poradním orgánem Rady Evropy a Ekonomické a sociální rady OSN.

Romské děti v České republice jsou v systému sociálně-právní ochrany dětí znevýhodněny. Jsou také nadměrně zastoupeny v systému ústavní péče. Příslušná legislativa a postupy nejsou jednotné ani dostatečně definované. Chybí právní definice ohrožení dítěte a právně závazná pravidla pro zhodnocení míry ohrožení dítěte. Preventivní sociální práce jsou nedostatečné, a neumožňují řešit problémy, kterým čelí romské rodiny na okraji společnosti. Celá řada romských rodin v České republice čelí závažným problémům, mezi které patří strukturální chudoba, špatná bytová situace, nezaměstnanost či zadluženost. Tyto problémy jsou jen zřídka účinně řešeny, a často tvoří základ pro odebrání dítěte, a to navzdory rozhodnutí nejvyšších českých soudů, které potvrdily, že odebrání dítěte na základě těchto důvodů je nepřipustné. Nízká míra povědomí o právech negativně ovlivňuje postavení romských rodin v souvisejících soudních řízeních. Sociální práce s romskými rodinami, zatímco jejich děti jsou umístěny v ústavní péči, jen zřídka vyústí v požadované zlepšení, které by umožnilo návrat dětí k rodinám. Romské děti v ústavní péči čelí celé řadě problémů, včetně fyzického zneužívání, špatného zacházení a diskriminace z důvodu etnického původu. Jen velmi málo dětských domovů nabízí programy, které podporují rozvoj pozitivní etnické identity. Pravděpodobnost, že romské děti budou v České republice osvojeny, je kvůli jejich etnickému původu nižší než u neromských dětí, a romské děti diagnostikované jako postižené mají omezené možnosti vzdělávání i šance na osvojení. Pro mnoho romských dětí je velmi obtížné, ne-li nemožné, aby se ze stávajícího systému ústavní péče vymanily.

CHALLENGING DISCRIMINATION PROMOTING EQUALITY